

TEORETICKÉ ČLÁNKY

Excesívne používanie internetu a riziko závislosti u detí a mládeže **(3)**
Ingrid Emmerová

Práca sociálneho pedagóga so žiakmi v školskom prostredí **(8)**
Margita Feranská

ČLÁNKY Z PRIESKUMU, VÝSKUMU A ANALÝZY

Výskyt šikanovania v základných a stredných školách
v školskom roku 2020/2021 **(12)**
Katarína Deáková

Skúsenosť žiakov základných a stredných škôl s vybranými online rizikami **(19)**
Mária Janková

Výskyt problémov a negatívnych dopadov počas zatvorených škôl v čase
pandémie koronavírusu z pohľadu žiakov základných a stredných škôl **(25)**
Dávid Pelošjan

Množstvo času stráveného na internete u študentov vybraných
stredných škôl v Nitre **(33)**
Ivan Rác

INFORMAČNÉ ČLÁNKY

Rizikové faktory extrémizmu a radikalizmu a formy prevencie v rámci VÚC **(41)**
Peter Jendryščík

THEORETICAL ARTICLES

Excessive internet use and the risk of addiction in children and youth **(3)**
Ingrid Emmerová

The work of a social pedagogue with students in a school environment **(8)**
Margita Feranská

ARTICLES BASED ON SURVEY, RESEARCH AND ANALYSIS

Bullying occurrence in primary and secondary schools in the school year
2020/2021 **(12)**
Katarína Deáková

Experience of primary and secondary school students with selected
online risks **(19)**
Mária Janková

Occurrence of problems and negative impacts during closed schools in the time of
coronavirus pandemic from the point of view of primary and secondary school
students **(25)**
Dávid Pelošjan

Finding the amount of time spent online by students of selected high schools in the
city of Nitra **(33)**
Ivan Rác

INFORMATIVE ARTICLES

Risk factors of extremism, radicalism, and forms of prevention within
the self-governing regions **(41)**
Peter Jendryščík

Excesívne používanie internetu a riziko závislosti u detí a mládeže

Ingrid EMMEROVÁ

Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky
Pedagogická fakulta KU v Ružomberku

Anotácia: príspevok sa zaoberá excesívnym používaním internetu, ktoré sa stáva rozšírenou súčasťou života žiakov a poukazuje na riziko vzniku závislosti. Autorka zdôrazňuje nutnosť prevencie v základných a stredných školách.

Kľúčové slová: excesívne používanie internetu, závislostné správanie, prevencia, prevencia v školskom prostredí.

Online priestor nesporne prináša mnohé pozitíva a výhody (prínos internetu sa napríklad prejavil pri nutnosti dištančného vzdelávania počas pandémie COVID), ale i určité riziká. Nové technológie môžu ohroziť deti, mládež i dospelých. Rizikom sú aj veci, ktoré sú bežnou súčasťou nášho života: mobily, sms, internet, elektronická pošta, čítanie, počítačové hry a pod. Závažným problémom súčasnosti sú technologické závislosti, ktoré vznikajú ich nadmerným používaním alebo samotným obsahom, ktoré moderné technické prostriedky a technológie sprostredkujú. Okrem závislostí môžeme k ďalším rizikám zaradiť negatívny dopad na telesné i duševné zdravie, desenzitizáciu, vzťahovanie sa kyberšikanovania, oslabenie kontaktov s rodinou a rovesníkmi a i. Masívne využívanie moderných technológií žiakmi základných a stredných škôl ich silne ovplyvňuje, mení životný štýl a zároveň prináša množstvo rizík. Množstvo času na internete spôsobuje u detí a mládeže zníženú výkonnosť a zanedbávanie povinností, zníženie fyzickej aktivity, nárast hmotnosti, únavu, bolesti očí a hlavy, problémy s chrbticou, zápätím a pod. Z pedagogického hľadiska nemožno hodnotiť pozitívne ani nadmerné trávenie voľného času pri počítači na úkor iných vhodnejších voľnočasových aktivít alebo na úkor školských povinností.

Vo vzťahu k virtuálnemu prostrediu internetu upozorňuje M. Dulovics (2018) na dve základné roviny rizikového správania: *rizikové využívanie internetu* (vyhľadávanie nevhodných obsahov, nadmerne dlhý čas strávený na internete, kontaktovanie sa s neznámymi osobami, účasť v rizikových online skupinách podporujúcich napr. sebaopoškodzovanie či extrémizmus, neuvážené zverejňovanie osobných údajov, neuvážené rozposielanie virtuálnych materiálov a informácií o svojej osobe) a *rizikové správanie v prostredí internetu* (šírenie nevhodných obsahov, kyberšikanovanie, nevhodné sexuálne správanie, ktorého výsledkom je mravné alebo iné ohrozenie druhých osôb, všetky známe formy počítačovej kriminality).

Počítače a internet používame denne, čo môže byť potenciálne zdrojom prežívania príjemných pocitov a u predisponovaných osôb môže vzniknúť závislosť. V literatúre sa objavuje rozličná terminológia, napr. netoholizmus, závislosť od internetu, patologické používanie internetu. Novodobé nelátkové závislosti majú v mnohých smeroch blízko k závislosti od alkoholu alebo iných drog. Zaraďujeme ich medzi návykové a impulzívne poruchy. Pri využívaní počítačov a internetu to môže byť rizikové správanie vo vzťahu k hraniu online hier, využívanie internetu na sexuálne účely alebo závislosť na online komunikácii. Pri deťoch a mládeži sa najčastejšie jedná o nadmerné používanie internetu, nie závislosť.

Nadmerné používanie však jednotlivcovi škodí a môže sa rozvinúť do **excesívneho používania internetu** až vyslovene **návykového závislostného správania (internetová závislosť)**. Pri excesívnom používaní internetu ide o nadmerné používanie internetu, ktoré vedie ku komplikáciám v rôznych oblastiach života. Pri deťoch a mládeži je rozšírenejšie práve excesívne používanie internetu. Excesívne používanie internetu môže prejsť do závislostného správania.

Podľa M. Šavrnchovej, J. Holdoša a A. Almašiovej (2020) na úrovni excesivity k najčastejším typom excesívneho správania na internete patrí excesívne hranie, excesívne používanie internetu za účelom sexuálnych aktivít a excesívne používanie sociálnych médií. Vo vzťahu k deťom a mládeži k najrizikovejším zaraďujeme hranie online hier a používanie sociálnych sietí.

Podľa K. S. Younga (1998) možno za internetovo závislého označiť človeka, ktorý pri odpovediach na nasledujúce otázky kladne odpovie na minimálne päť:

- ▶ Cítite sa byť prehnane koncentrovaný na internet?
- ▶ Cítite potrebu zvyšovať čas strávený na internete, aby ste dosiahli uspokojenie?
- ▶ Pokúšali ste sa opakovane neúspešne dostať pod kontrolu, znížiť alebo úplne zastaviť používanie internetu?
- ▶ Cítite sa nepokojný, bez nálady, depresívny alebo podráždený, keď sa pokúšate obmedziť alebo úplne zastaviť používanie internetu?
- ▶ Ostávate obvykle pripojený na internete dlhšie, než ste pôvodne zamýšľali?
- ▶ Ohrozili ste alebo ste riskovali stratu významného vzťahu, práce, vzdelania alebo kariérovej príležitosti pre internet?
- ▶ Klamali ste rodine, terapeutovi alebo niekomu inému, aby ste utajili rozsah svojej činnosti na internete?
- ▶ Používate internet ako prostriedok na únik pred problémami alebo uvoľnenie zlej nálady?

Podľa M. Griffitha (2005) pri závislosti (vrátane závislostného správania na internete) jedinec spĺňa nasledujúcich šesť kritérií, či komponentov:

1. Saliencia (zaujatie) – daná aktivita sa stane najdôležitejšou v živote jedinca.
2. Zmeny nálady – v dôsledku zapojenia sa do určitej aktivity nastáva akútny účinok na psychiku, napr. zlepšenie nálady, pocit úľavy.
3. Tolerancia – nutnosť zvýšiť aktivitu na dosiahnutie pôvodného efektu.
4. Abstinenčné príznaky – v prípade prerušenia, či nedostupnosti aktivity sa objavuje podráždenosť, nepokoj, výbuchy hnevu.
5. Konflikt – nadmerné využívanie internetu vyvoláva konflikty tak s okolím, ako aj vnútorný konflikt (výčitky svedomia, túžba byť online alebo dokončiť úlohu či povinnosti).
6. Relaps – návrat k pôvodným vzorcom nevhodného správania.

I. Hupková (2017) upozorňuje, že virtuálny svet prináša nové, doposiaľ nie úplne prebádané psychologické zvláštnosti a špecifiká. Uvádza nezameniteľné komponenty online závislosti: excesívne užívanie internetu spojené so zanedbávaním základných potrieb a stratou pojmu o čase, syndróm odňatia prejavujúci sa ako depresívny stav či hnev a napätie, rastúcu toleranciu, negatívne následky v živote postihnutého, vrátane zanedbávania povinností, hádok, klamania. Online komunikáciu podľa nej charakterizujú tri primárne faktory, ktoré ju uľahčujú: prístupnosť (24 hodín denne 7 dní v týždni), dostupnosť (cenová dostupnosť, kdekoľvek, kde je pokrytie sieťou) a anonymita (zdanlivá anonymita, funguje tu psychologický aspekt disinhibície, ktorá vytvára vo virtuálnom svete zdanie uvoľnenej a nespútanej komunikácie bez zábran).

P. Vondráčková a J. Vacek (2009) uvádzajú štyri základné oblasti negatívnych dôsledkov závislostného správania na internete:

1. Kariéra, štúdium, zamestnanie (u žiakov základných a stredných škôl je to najčastejšie zhoršenie prospechu a vymeškané vyučovacie hodiny v dôsledku používania internetu do neskorých nočných hodín).
2. Duševné zdravie a sociálne vzťahy (závislostné správanie na internete sa spája so zvýšenou depresiou, ďalej je to negatívny vplyv na medziľudské vzťahy, ktoré potom môžu viesť k samote a sociálnej izolácii).
3. Telesné zdravie (zhoršenie zraku, narušenie spánkového cyklu, bolesti chrbta a pod.).
4. Finančné straty (najmä poplatky za používanie internetových služieb).

K. Nešpor (2000) upozorňuje na tieto riziká virtuálneho priestoru:

- « nadmerné venovanie sa počítaču ako pracovnému prostriedku a nástroju. V tomto prípade môže problém súvisieť s workoholizmom;
- « počítačové hry – aj neškodné počítačové hry majú svoje riziká a ich rizikovosť, predovšetkým pre deti, je evidentná. Patrí sem zanedbávanie školy a školských povinností, zaostávanie v sociálnom vývoji, riziká pre zdravý vývoj pohybového systému, prvok násillia a riskovania je v mnohých hrách;
- « internet ako prostriedok k hazardnej hre – tu je jasný prechod k patologickému hráčstvu a súvisiacim problémom;
- « internet a pornografia, práve pornografické stránky sú na internete najnavštevovanejšie;
- « internetové diskusné skupiny – „čet“ – nadmerná účasť v týchto diskusiách, keď postihnutý človek často zanedbáva svoje reálne vzťahy kvôli povrchným kontaktom na internete.

K. S. Young (1999) závislostné správanie vo vzťahu k internetu rozdeľuje do týchto základných kategórií:

- « závislosť na virtuálnej sexualite (kompulzívne používanie pornografických stránok);
- « závislosť na virtuálnych vzťahoch;
- « internetová kompulzia (online gambling alebo online nakupovanie);
- « presýtenosť informáciami (kompulzívne surfovanie na internete alebo vyhľadávanie v databázach);
- « závislosť od počítača (nadmerné hranie počítačových hier).

Pre vekovú kategóriu detí a mládeže je typické excesívne (nadmerné) používanie počítača a internetu, závislosť je ojedinelá. Nebezpečenstvo predstavujú aj počítačové hry, offline aj online hranie. L. Nábělek (2018) poukazuje na skutočnosť, že pri počítačových hrách sa na rozdiel od hazardných hier nevyhrávajú peniaze, už ich samotné nastavenie vyvoláva závislosť. Navyše môžu najmä u detí nepriaznivo ovplyvniť osobnostný vývin – či už stratou času, ktorého sa v dôsledku excesívneho hrania nedostáva na iné životné aktivity, zužovaním rozhodovania na výber z obmedzenej ponuky možností alebo v dôsledku skutočnosti, že zážitky sprostredkované počítačovými hrami vyúsťujú v porovnaní s realitou do úplne odlišných oblastí života. Počítačové hry sú pre hráča výzvou. Ich používateľ svojím aktívnym konaním priamo zasahuje do deja, prekonáva prekážky, ktoré hra pred ním stavia. Zvládanie výziev mu poskytuje nielen krátkodobý zážitok odmeny, ale ho zároveň povzbudzuje, aby pokračoval. Osobitne rizikové je práve online hranie, kedy sa pridáva aj ďalší hráč. Podobnosť medzi formuláciami diagnostických kritérií hráčskej poruchy (patologického hráčstva) a diagnostických kritérií závislosti od internetu a počítačových hier podľa L. Nábělka (2018) udrie do očí na prvý pohľad. Samotný internet nie je na rozdiel od počítačových hier priamo predurčený na vyvolávanie závislostného správania, má však viaceré charakteristiky, ktoré jeho vznik podporujú. Pri surfovaní po internete občas nájdeme niečo, čo nás zaujme, inokedy nie – práve táto „náhodná“ zložka je zrejme pre rozvoj závislosti rozhodujúca. Dôsledky sú podobné ako pri iných závislostiach – nadmerné používanie internetu vedie k závažnému obmedzeniu bežných životných činností, pričom je veľmi problematické jeho rozsah redukovať. Objavujú sa abstinenčné príznaky, zvyšovanie tolerancie, strata kontroly s redukciou záujmov, neúprimnosť, osamelosť a sociálny úpadok. U detí a mladistvých dochádza k redukcii možností osobnostného rastu – znižujú sa možnosti voľby, možnosti nadobúdania skúseností v reálnych životných situáciách, trpí bezprostredná medziľudská komunikácia.

Prevenia v škole

Prevenia je nevyhnutná a významnú úlohu v nej zohráva škola. Prevenciu môžu realizovať pedagogickí i odborní zamestnanci škôl (napr. sociálny pedagóg, či školský psychológ). V kompetenčnom profile učiteľa prvého i druhého stupňa základnej školy, ako aj učiteľa strednej školy sa uvádza: mať základné praktické skúsenosti s rozpoznávaním sociálno-patologických prejavov správania sa žiakov, poznať riziká sociálno-patologických javov a možnosti primárnej prevencie a nápravy, rozpoznať sociálno-patologické prejavy správania sa žiakov, cielene zaraďuje aktivity primárnej prevencie sociálno-patologických javov do vyučovania, odhaľuje prejavy sociálno-patologického správania, aktívne spolupracuje so zákonnými zástupcami žiaka a odborníkmi (kolegami) na ich eliminácii, vyhodnocuje účinnosť intervencií (zásahov, riešení) pri eliminácii sociálno-patologických javov v spolupráci so zákonnými zástupcami žiaka. Učítelia pôsobia na žiakov päť dní v týždni, ich aktivity pri plnení cieľov a obsahu edukácie viac či menej intenzívne predchádzajú problémom pri osobnostnom vývine a rizikovom správaní žiakov.

Pri prevencii je potrebné zameriavať sa na rôzne riziká online priestoru. V oblasti prevencie je potrebné informovať vekuprímeranou formou žiakov o rizikách kyberpriestoru a organizovať pútavé preventívne akcie na danú tému, napr. pri príležitosti Dňa bezpečného internetu. Príkazy a zákazy sú v prevencii neúčinné. Neorganizovať tiež vyslovene nevhodné besedy s exgamblermi, snažiť sa o sústavnú, dlhodobú, cieleňú a plánovanú prevenciu. K účinnej a efektívnej primárnej prevencii patria kontinuálne a komplexné programy, je vhodné využívať interaktívne aktivity. Nerealizovať prednášky, ale besedy, kde sa môžu žiaci aktívne zapájať a pýtať sa na skutočnosti, ktoré ich zaujímajú. Spolupracovať s odborníkmi z poradenských zariadení, rôzne ponuky na preventívne aktivity prichádzajúce na školy dôsledne preveriť (často neodborné a laické, neraz vyslovene škodlivé vplyvy, napr. siekt).

Efektívna prevenia nemá strašiť, zakazovať alebo prikazovať, má pravdivo vysvetľovať, objasňovať a ponúkať iné možnosti (napr. pri aktívnom trávení voľného času). pri prevencii je nutné prepojenie kognitívnej, afektívnej a konatívnej zložky osobnosti u žiakov. Škola ako profesionálna inštitúcia musí v tomto smere upevňovať autoregulačný systém žiakov a ich zodpovednosť za vlastný život a správanie aj v podmienkach ohrozujúcich životných, či rizikových situácií. Ako uvádza M. Zelina (2021) najlepšou prevenciou proti patologickým prejavom a javom, ale aj pri zvládaní záťaž, ale aj najlepšou prevenciou zlyhania človeka všeobecne je budovanie odolnosti, reziliencie osobnosti.

Pri realizovaní prevencie v škole je potrebné využívať rôzne formy a metódy (napr. vyučovací proces, špeciálne preventívne projekty a programy, výchovu k zdravému životnému štýlu, názornú agitáciu a využívanie informačno-komunikačných technológií a iné). K neúčinnnej prevencii zaraďujeme zastrašovanie, citové apely, jednoduché predávanie informácií, jednorazové akcie, hromadné aktivity alebo premietanie filmov bez toho, aby nasledovala diskusia, či rozhovor v malých skupinách. Preventívne aktivity sú často pre žiakov nezaujímavé (opakujú sa známe informácie) a realizujú sa formou monológu bez aktívneho zapojenia adresátov preventívnych snáh. Časté sú „masové preventívne akcie“ za účasti veľkého množstva žiakov, kde žiakom chýba možnosť vyjadriť sa a diskutovať.

V súvislosti s prevenciou rizík virtuálneho priestoru možno poukázať aj na úlohy mediálnej výchovy. Jej hlavným cieľom je podporovať zodpovedné využívanie médií a rozvíjať vekuprímerané kritické postoje vo vzťahu k mediálnym obsahom s dôrazom na morálne princípy. M. Dulovics, L. Galková a K. Zošáková (2021) v súvislosti s prevenciou virtuálnych ohrození zdôrazňujú rozvoj kritického myslenia, ktoré je vhodným nástrojom predchádzania rizík spojených s virtuálnym prostredím.

K. Kopecký a R. Szotkowski (2018) zdôrazňujú pri prevencii prejavov závislostného správania pri hraní online hier úlohu rodičov: regulovať čas hrania online hier, ponúkať dostatok alternatívnych aktivít nespojených s informačnými technológiami (naučiť dieťa, že počítač, tablet či mobilný telefón nie sú jediné spôsoby ako sa zabaviť a tráviť voľný čas) a zaisťiť bezpečnosť v online hernom prostredí. Najdôležitejšia je však dôvera a otvorená komunikácia medzi rodičom a dieťaťom.

Podľa K. Nešpora (2006) účinná je taká prevenia v spoločnosti, ktorá znamená spoluprácu rôznych zložiek spoločnosti (rodičov, školy, rovesníkov, zdravotníkov, médií, súkromného sektoru, záujmových a športových organizácií mládeže, cirkví, svojpomocných organizácií, polície a i.). V ideálnom prípade sú potom deti a dospelávajúci koordinovane ovplyvňovaní z mnohých strán. *Národná stratégia kybernetickej bezpečnosti na roky 2021 – 2025*, ako aj *Spríevodca školským rokom 2021/2022* zdôrazňujú potrebu venovať zvýšenú pozornosť rozvíjaniu digitálnej gramotnosti a kompetencií žiakov, vrátane kybernetickej bezpečnosti.

Pedagogickí a odborní zamestnanci škôl by si mali všímať nežiaduce zmeny v správaní svojich žiakov: zhoršenie prospechu, narušenie vzťahov so spolužiakmi i učiteľmi, únavu na vyučovaní, častejšie konflikty a zvýšenie agresivity. Mali by svojich žiakov dobre poznať (najmä triedni učitelia) a byť im oporou, aby sa na nich žiaci mohli s dôverou obrátiť v prípade problému. Ak sa tak stane, problém nebagatelizovať. Pri riziku vzniku závislosti nie sú kompetentní ju diagnostikovať, ani liečiť. Je potrebné kontaktovať rodičov a odporučiť odbornú pomoc.

Literatúra

- ▣ DULOVICS, M.: *Online rizikové správanie detí a mládeže a možnosti jeho prevencie prostredníctvom mediálnej výchovy*. Banská Bystrica: Belianum, 2018, 134 s. ISBN 978-80-557-1446-2
- ▣ DULOVICS, M. – GALKOVÁ, L. – ZOŠÁKOVÁ, K.: *Vybrané virtuálne ohrozenia stredoškolskej mládeže vo voľnom čase*. Banská Bystrica: Belianum, 2021, 99 s. ISBN 978-80-557-1905-4
- ▣ GRIFFITHS, M.: A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*. 2005, č. 4, s. 191 – 197. Dostupné na: <https://doi.org/10.1080/14659890500114359>
- ▣ HUPKOVÁ, I.: Internet a on-line závislosti. In: *Sociálna prevencia*. 2017, č. 2, s. 27 – 30. ISSN 1336-9679
- ▣ KOPECKÝ, K. – SZOTKOWSKI, R.: Projevy závislostního chování dětských hráčů hry Minecraft pohledem kvantitativního výzkumu. In: *Pediatrie pro praxi*. 2018, č. 1, s. 35 – 40. ISSN 1213-0494.
- ▣ NÁBĚLEK, L.: Digitalizácia, globalizácia a čo ďalej? In: *Sociálna prevencia*. 2018, č. 1, s. 3 – 5. ISSN 1336-9679
- NEŠPOR, K.: *Návykové chování a závislost*. Praha: Portál, 2000, 150 s. ISBN 80-7178-432-X
- ▣ NEŠPOR, K.: *Už jsem prohrál dost*. Praha: Sportpropag, 2006, 72s. Dostupné na: [//docplayer.cz](http://docplayer.cz)
- ▣ *Pokyn ministra č. 39/2017, ktorým sa vydávajú profesijné štandardy pre jednotlivé kategórie a podkategórie pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov škôl a školských zariadení*. Dostupné na: www.minedu.sk
- ▣ ŠAVRNOCHOVÁ, M. – HOLDOŠ, J. – ALMAŠIOVÁ, A.: *Excesívne používanie internetu u adolescentov na Slovensku*. Banská Bystrica: Belianum, 2020, 176 s. ISBN 978-80-557-1798-2
- ▣ VONDRÁČKOVÁ, P. – VACEK, J.: Závislostné správanie na internete. In: *Sociálna prevencia*. 2009, č. 2, s. 4 – 7. ISSN 1336-9679
- ▣ OUNG, K. S.: *Caught in the net. How to recognize the signs of internet addiction and a winning strategy for recovery*. New York, 1998, 256 s. ISBN 978-0-471-19159-9
- ▣ YOUNG, K. S.: Internet addiction: symptoms, evaluation and treatment. In: *Innovations in clinical practice: A source book*. 1999, č. 17, s. 351 – 352. Dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s10879-009-9120-x>
- ▣ ZELINA, M.: Psychická odolnosť ako prevencia. In: *Prevenčia*. 2021, č. 1, s. 3 – 8. ISSN 1336-3689

Práca sociálneho pedagóga so žiakmi v školskom prostredí

Margita FERANSKÁ

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity

Anotácia: štúdia sa venuje teoretickým východiskám skúmanej problematiky, konkrétne sociálnemu pedagógovi a jeho práci so žiakmi s problémovým správaním. V článku sa nazerá na rôzne pohľady úloh sociálneho pedagóga v škole, kde sa stretáva s nositeľmi problémového správania.¹

Kľúčové slová: sociálny pedagóg, žiaci s problémovým správaním.

1. Sociálny pedagóg v školách

Profesia sociálneho pedagóga sa radí medzi pomáhajúce profesie. Práca s ľuďmi je založená na priamom kontakte sociálneho pedagóga s jednotlivcom alebo so skupinou, ktorým sa snaží pomáhať pri riešení krízovej alebo konfliktnej (životnej) situácie. Pomáhanie vychádza z altruistických potrieb človeka, ktorého podstata tkvie v nezištnej láske k blížnemu, bez nároku na odmenu. Podľa Krausa (2008, s. 135 – 136) môže mať pomoc človeku rôzny charakter:

- ▶ poskytovanie opory – ochota počúvať druhého, empatický a neodcudzujúci postoj, navodzovanie atmosféry dôvery,
- ▶ výchovno-vzdelávacie pôsobenie – objasňovanie rôznych príčin vzniknutých ťažkých situácií, súvislostí a dané riešenia konkrétnych situácií, prinášanie nových a aktuálnych informácií k daným problémom a pod.,
- ▶ poradenský charakter – spoločné hľadanie konkrétnych postupov na riešenie problému, sprostredkovanie ďalších odborníkov a inštitúcií, ktoré by mohli participovať a byť nápomocné pri riešení problému.

Podľa Jensena (2016) súčasťou úlohou sociálneho pedagóga je v školách starať sa o deti a mladých so špecifickými potrebami a predchádzať ich sociálnej deprivácii a marginalizácii. Sociálny pedagóg je odborník, profesionál, ktorý je vybavený či už teoreticky, prakticky a koncepcne pre výchovné pôsobenie všade tam, kde môže pomáhať pri formovaní zdravého spôsobu života. Ide o formovanie prostredia jednotlivca alebo skupiny, kde pôsobí.

Bakošová (2011) uvádza, že pracovná rola sociálneho pedagóga má pomáhajúci charakter, ktorý je zároveň špecifickým poslaním. Uvádza: pomáhanie ako dávanie, pomáhanie ako pomoc, pomáhanie ako humánne vyplývajúce z hodnotových orientácií jednotlivca, životného štýlu a kvality života toho, kto ju poskytuje.

Profesia sociálneho pedagóga pomáhajúceho charakteru má svoje špecifické inštitucionálne a legislatívne črty a je zameraná predovšetkým na sanáciu – úpravu životných podmienok jednotlivca alebo skupiny, na osobnú pomoc – rozšíriť osobné limity cieľových skupín, na starostlivosť – sociálnu a iné činnosti, ktoré vyplývajú z kompetencií sociálneho pedagóga.

Na osobnosť sociálneho pedagóga ako pomáhajúceho profesionála, ktorého ťažisko spočíva v práci s ľuďmi, konkrétne s deťmi a mládežou, sú kladené mnohé požiadavky. Okrem kvalifikačných predpokladov, ktoré predurčujú odbornú spôsobilosť sociálneho pedagóga, by mal disponovať aj osobnostnými vlastnosťami, ktoré ho predikujú na kvalitnú prácu poradcu, terapeuta, lektora. Aby dokázal sociálny pedagóg vykonávať svoju prácu profesionálne, musí okrem odbornej kvalifikácie disponovať aj určitými praktickými skúsenosťami, zručnosťami. Dlhodobá práca v pomáhajúcich profesiách si vyžaduje

¹ Publikovaný článok je výstupom projektu VEGA 1/0303/22 Descholarizácia a domáce vzdelávanie v nových sociálnych a pedagogických situáciách a kontextoch.

jednoznačne stabilnú osobnosť, pevný charakter, dodržiavanie etických noriem. Bez podpory svojich nadriadených, ale aj iných odborných kolegov v škole, napríklad školského psychológa alebo školského špeciálneho pedagóga nedokáže plnohodnotne pracovať. Taktiež nedostatočné morálne a finančné ohodnotenie môže viesť k celkovému vyčerpaniu, k demotivácii a syndrómu vyhorenia sociálnych pedagógov v praxi.

1.1 Sociálno-výchovná práca sociálneho pedagóga v základnej škole

Sociálny pedagóg by mal byť dostatočne vnímavý k potrebám detí, mládeže, ale aj k dospelým. Práca sociálneho pedagóga nespočíva iba v práci s deťmi a mládežou, ale aj s rodičmi, alebo inými kolegami v škole, alebo v špeciálnych zariadeniach. Mal by byť komunikatívny, dochvilný, zodpovedný, morálne zmýšľajúci, empatický, dostatočne trpezlivý, mal by byť schopný spolupracovať so žiakmi, pedagogickými a odbornými zamestnancami školy, ale aj s rodinami žiakov. Sociálny pedagóg by mal disponovať aj organizačnými schopnosťami, aby dokázal flexibilne zorganizovať aktivity so žiakmi, rodičmi, ale aj učiteľmi.

Pokiaľ ide o vlastnosti sociálneho pedagóga, základom je výbava v oblasti sociálnej komunikácie a diagnostikovania, vedenie dokumentácie, využívanie metód sociálno-pedagogickej prevencie a terapie, vlastnosti v určitých záujmových oblastiach. K uvedeným vedomostiam, ale aj vlastnostiam je potrebné pripočítať adekvátny všeobecný rozhľad, ako aj isté fyzické predpoklady. Ako špecifické požiadavky je potrebné uviesť vnímavosť pre rôzne životné situácie, rôzne prostredia, či celkovú vyrovnanosť osobnosti, spolu s emocionálnou stabilitou a sebakontrolou. Veľmi potrebné je tiež považovať schopnosť kreativity, asertivity, originality a celkovej aktivity sociálneho pedagóga.

Sociálno-pedagogická diagnostika je v práci sociálneho pedagóga nesmierne dôležitá, pretože je východiskom realizácie ďalších činností, ktoré sa týkajú prevencie, poradenstva či terapie. Podľa Niklovej (2020) je sociálny pedagóg erudovaným odborníkom, ktorý zabezpečuje najmä prevenciu sociálno-patologických javov vrátane diagnostiky, poradenstva, intervencie.

Ťažisko prevencie spočíva v pomere protektívnych faktorov akými sú prejav dôvery a záujmu a rizikových faktorov, ktoré sa prejavujú vo výchovnom procese a v živote žiaka, prinášajú pocit uspokojenia, radosti, sebarealizácie prostredníctvom rôznych záujmových činností.

Efektívne postupy v prevencii nie sú založené na zákazoch, či príkazoch, musia vychádzať z harmonickej osobnosti, pôsobiť nielen na kognitívnu stránku žiaka, ale aj na emotívnu (vytvárať presvedčenie o správnosti a potrebe správania sa) a konatívnu zložku (vedieť sa podľa toho správať a riadiť sa určitými normami).

Efektívna prevencia v školskom prostredí je založená na dôvere a rešpektovaní sa medzi žiakmi a sociálnym pedagógom. Prevencia v širšom slova zmysle pokrýva veľkú časť činností sociálneho pedagóga, ktoré zastrešuje poradenstvo, výchovné pôsobenie, poskytovanie pomoci prostredníctvom stimulácie pozitívnych podnetov v prostredí pri ohrozených skupinách detí a mládeže. Podľa Bizovej – Neslušanovej (2011) aktívna prevencia v školskom prostredí znamená v pedagogickej, či odbornej praxi celoročný plán pre všetkých žiakov školy, vrátane pedagogických a odborných zamestnancov.

Témy preventívnych činností si sociálny pedagóg zostavuje sám v spolupráci s vedením školy, podľa závažnosti problémov, ktoré súvisia so sociálno-patologickými javmi. Tie vyplývajú z potrieb žiakov lokálneho sociálneho prostredia, často zo sociálne znevýhodneného prostredia.

Sociálny pedagóg je odborným zamestnancom školy, pracuje so žiakmi počas vyučovania, ak to vyžaduje situácia na podnet učiteľa, ale aj v čase mimo vyučovania. Sociálny pedagóg pri práci so žiakmi využíva rôzne organizačné formy a metódy práce. Medzi najvýznamnejšie organizačné formy prevencie patria podľa Hroncovej – Emmerovej (2014, s. 34 – 35) tieto:

- ▶ vyučovací proces – pozitívne pôsobenie na vedomosti, zručnosti, postoje žiakov,
- ▶ záujmová činnosť – efektívna forma spolupráce aj v spolupráci s vychovávateľmi,
- ▶ špeciálne projekty prevenčnej práce (konkrétne projekty v škole),
- ▶ vytváranie pozitívnej psychickej klímy v škole (v triede),
- ▶ posilnenie výchovnej funkcie školy prostredníctvom triednych učiteľov,

- ▶ spolupráca pedagogických a odborných zamestnancov školy a školských zariadení,
- ▶ príležitostné preventívne aktivity (besedy, prednášky),
- ▶ samosprávna činnosť žiakov v škole.

Pri koncipovaní preventívno-výchovných aktivít môže sociálny pedagóg aplikovať najmä aktivizujúce metódy, ktoré patria medzi najefektívnejšie. Napríklad inscenačné metódy, alebo rôzne zážitkové hry. Najčastejšou formou prevencie je primárna prevencia prostredníctvom besied, diskusií s odborníkmi, ktorí prichádzajú do škôl z poradenských centier, centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (ďalej CPPPaP). Centrá vytvárajú ponukové listy s rôznou tematikou, ktorú následne vyberajú riaditelia škôl a sociálni pedagógovia. Veľmi známe sú rovesnícke programy PEER – PEER aktivisti. Ich hlavnou úlohou je vykonávať preventívne činnosti v rámci rovesníckych aktivít alebo programov, prostredníctvom rôznych stretnutí, či aktivít v školách, ktoré sa organizujú v spolupráci sociálneho pedagóga a peer aktivistov.

1.2 Profesionálne kompetencie sociálneho pedagóga

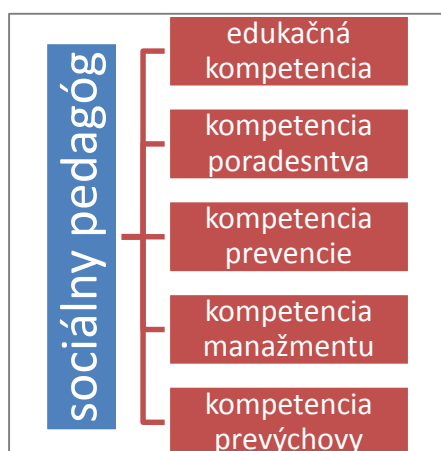
Profesionálne kompetencie sú podľa zákona č. 138/2019 o pedagogických a odborných zamestnancoch v § 47 definované ako spôsobilosti potrebné na výkon činností sociálneho pedagóga. Nadobúdanie kompetencií je celoživotný proces, ktorý pozitívne pôsobí na rozvoj osobnosti človeka. Veteška – Tereckiová (2008, s. 49) rozdeľujú kľúčové kompetencie na:

1. Sociálne kompetencie – schopnosť práce v tíme, kooperovať, schopnosť zvládania konfliktných a stresových situácií, komunikatívnosť.
2. Kompetencie k vlastnej osobe – schopnosť sebareflexie, autoregulácie, byť svojim vlastným manažérom, vedomé rozvíjanie vlastných hodnôt, schopnosť motivácie a ďalšieho (profesionálneho) rozvoja.
3. Kompetencie v oblasti metód – plánovité a cieľavedomé uplatňovanie odborných vedomostí, vytvárať tvorivé riešenia, klasifikovať nové informácie, dávať veci do kontextu a poznávať súvislosti ku kritickému mysleniu.

Tieto kompetencie sme vybrali, pretože sa stotožňujeme s nimi ako surčitou náplňou práce sociálneho pedagóga. Disponovanie týmito kompetenciami vedie sociálneho pedagóga ku kvalitným predpokladom zvládnuť jeho prácu. Schopnosti, vedomosti, postoje, skúsenosti a charakterové vlastnosti, ktoré sa prejavujú v správaní jednotlivca a ktoré prostredníctvom sociálneho okolia umožňujú jednotlivcovi dobré fungovanie v rodinnom, osobnom a pracovnom prostredí, živote.

Bakošová (2008, s. 21) vymedzuje model kompetencií sociálneho pedagóga, ktorý poukazuje na dominantné zastúpenie jednotlivých činností v práci sociálneho pedagóga s kladením dôrazu na preventívnu činnosť, poradenstvo, edukáciu a reedukáciu problémového správania detí a mládeže.

Obr. 1: Kompetencie sociálneho pedagóga (Bakošová, 2008, s. 193).

Uvedený model kompetencií poukazyval na dominantné zastúpenie jednotlivých činností v práci sociálneho pedagóga so zreteľom na preventívne činnosti, poradenstvo a i. Model kompetencií sociálneho pedagóga ponúka širokú oblasť jeho uplatnenia v prevencii sociálno-patologických javov, ale zároveň aj v školách, školských zariadeniach. Dané kompetencie v sebe zahŕňajú určitú výbavu vedomostí, isté spektrum sociálnych vlastností, určitú profesionálnu etickú identitu. Sociálny pedagóg je teda odborníkom, profesionálom, vybavený teoreticky, ale aj prakticky a koncepčne na výchovné pôsobenie všade tam, kde je to potrebné, predovšetkým pri vzniknutých problémoch. Uskutočňuje sa najmä priamou sociálno-výchovnou činnosťou v smere profylaxie alebo kompenzácie. Druhá rovina spočíva v manažérskej sociálno-pedagogickej činnosti v inštitucionálnej oblasti, čiže organizačnej, kompenzačnej, metodologickej či vzdelávacej.

1.3 Metódy a formy sociálno-výchovnej práce sociálneho pedagóga

Sociálno-pedagogické poradenstvo je porovnateľne zastúpené v práci sociálnych pedagógov v školách a v CPPPaP. Jednou z najčastejšie využívaných metód, aj podľa výskumu Niklovej (2020), je metóda rozhovoru a pozorovania. Sociálny pedagóg uskutočňuje rozhovor so žiakom, s viacerými žiakmi, učiteľmi, tiež s rodičmi žiakov, aby dokázal zistiť príčiny vzniku porúch správania žiakov a efektívne ich riešiť. Vzhľadom na to, že na problémovom správaní žiakov má dominantný vplyv pravdepodobne dysfunkčná rodina, musí sociálny pedagóg uskutočňovať aj diagnostiku rodinného prostredia, ktoré mohlo prispieť k negatívnemu správaniu žiaka v škole. Pri takejto rozsiahlej diagnostike spolupracuje sociálny pedagóg aj s inými odbornými zamestnancami školy, napríklad so školským psychológom. Rozhovor s rodičmi pomáha sociálnemu pedagógovi zistiť poruchy v rodinnom prostredí a tiež príčiny problémovej situácie žiaka. Zo školskej praxe je známa skutočnosť, že rodičia problémových žiakov často nespupracujú, čo sťažuje odstránenie poruchy správania u žiaka. Výber tých správnych diagnostických metód významne ovplyvňuje aj efektívnosť riešenia porúch správania u žiakov.

Ak by sme to chceli porovnať s metódami, ktoré sa najčastejšie využívajú v sociálno-pedagogickom poradenstve, patrí sem podľa Kropáčovej (2012) metóda povzbudenie a metóda spätnej väzby. Metóda povzbudenie je významná na motivovanie žiaka, či žiakov pri riešení problémovej situácie. Spätnej väzba by mala sprevádzať celý poradenský proces. Je dôležité prepájať individuálne poradenstvo pre učiteľa so skupinovú prácou a naopak. Sociálny pedagóg ako poradca by nikdy nemal ukázať triednemu učiteľovi, že pozná „hotové riešenie“ na odstránenie problémov v triede, ktorú vedie. Sociálny pedagóg je kompetentný a erudovaný riešiť problémové a sociálno-patologické správanie žiakov, napriek tomu je však potrebná spolupráca s inými odborníkmi a inými inštitúciami.

V škole sociálni pedagógovia spolupracujú najmä s koordinátorom prevencie sociálno-patologických javov (ak ním nie je sám), alebo aj s koordinátorom výchovy a vzdelávania, ktorí zastrešujú a koordinujú prevenciu. Medzi ďalších odborníkov, s ktorými sociálny pedagóg spolupracuje pri prevencii a intervencii je neurológ, psychiater, klinický psychológ, preventista z mestskej polície, preventistka Policajného zboru, pracovníci neziskových organizácií.

Profesia sociálneho pedagóga začína byť čoraz viac etablovaná v školách. Pozitívne hodnotíme skutočnosť, že sociálny pedagóg na Slovensku je už v školskej legislatíve ako odborný zamestnanec ukotvený a v školách pôsobí, no v mnohých školách absentuje. Preto je dôležité zdôrazňovať profesiu sociálneho pedagóga a jeho nevyhnutnosť v našich školách.

Literatúra

- ☒ BAKOŠOVÁ, Z. 2008. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: Public promotion, 2008. 193 s. ISBN 978-80-969944-0-3
- ☒ BAKOŠOVÁ, Z. a kol. 2011. *Teórie sociálnej pedagogiky. Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*. Bratislava: SPS SAV, 2011. 182 s. ISBN 978-80-9706575-0-2
- ☒ BIZOVÁ, N. – NESLUŠANOVÁ, S. 2011. Preventívna činnosť sociálneho pedagóga v škole. In *Prevenčia*. 2011, roč. 7, č. 1, s. 10 – 14. ISSN 1336-3689
- ☒ HRONCOVÁ, J. – EMMEROVÁ, I. a kol. 2014. *Sociálny pedagóg v škole v teoretickej reflexii a praxi*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo UMB Belianum, 2015, ISBN 978-80-557-0957-4
- ☒ JENSEN, R. N. 2016. *Social pedagogy in Denmark*. In *Pedagogía Social Revista Interuniversitaria*. 2016. 27, pp. 103 – 127. Dostupné na internete: <http://www.upo.es/revitas/index.php/pedagogia_social/>
- ☒ KRAUS, B. 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3
- ☒ KROPÁČOVÁ, K. 2012. Pôsobenie sociálneho pedagóga v centrách pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie v školskom prostredí. In *Zborník vedeckovýskumných prác Katedry pedagogiky (9)* Banská Bystrica: PF UMB. 2012. ISBN 978-80-557-0464-7
- ☒ NIKLOVÁ, M. 2020. *Sociálny pedagóg v školách a školských zariadeniach*. Wolters Kluwer SR s. r. o. 2020. 160 s. ISBN 978-80-571-0304-2
- ☒ VETEŠKA, J. – TERECKIOVÁ, M. 2008. *Kompetence ve vzdělávání*. Praha: Grada Publishing. 2008. 160 s. ISBN 978-80-247-1770-8

Výskyt šikanovania v základných a stredných školách v školskom roku 2020/2021

Katarína DEÁKOVÁ

CVTI SR

Anotácia: článok obsahuje prehľad o výskyte a riešení šikanovania v základných a stredných školách v školskom roku 2020/2021, keď školy museli prejsť z prezenčného na dištančné vzdelávanie pre štátne opatrenia. Obsahuje počet záznamov o šikanovaní a intenzitu riešenia vyjadruje podiel škôl s výskytom šikanovania. Prehľady sú členené podľa zriaďovateľa škôl a regionálneho členenia. Údaje sú spracované podľa stavu k 15. 9. 2021. Na záver predstavujeme návrh na odporúčania pre zákonných zástupcov dieťaťa ako postupovať pri zistení šikanovania ako alternatívny dokument pre vyvolanie verejnej diskusie.

Kľúčové slová: šikanovanie, zber dát, záznam o riešení šikanovania, žiaci, školy, školské zariadenia, smernica, polícia, riešenie šikanovania.

Úvod

Pri súčasných stále sa meniacich podmienkach v období ochrany zdravia pred vírusom COVID-19 musia školy prispôbovať svoj výchovno-vzdelávací proces zmenám prechodu z prezenčnej výučby na dištančnú formu a naopak. Na základe analýzy Inštitútu pre stratégie a analýzy Úradu vlády SR [Gardoňová, Rybanská, 2021], ktorá vychádzala z dát organizácie UNESCO boli školy v roku 2020 zatvorené 71 dní plošne a 71 dní čiastočne¹. Stali sme sa účastníkmi či divákmi procesu, v ktorom sa edukácia musela presunúť z priestorov školy do virtuálneho priestoru a naopak. Mohlo by sa očakávať, že tieto zmeny by sa mali odzrkadliť aj vo výskyte šikanovania v školách.

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR (ďalej len „MŠVVaŠ SR“) podľa § 3 písm. d) a o) zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon), v súlade s článkom 11 ods. 2 písm. f) druhým bodom Organizačného poriadku MŠVVaŠ SR vydalo smernicu č. 36/2018 o prevencii a riešení šikanovania detí a žiakov v školách a školských zariadeniach² (ďalej len „smernica“), ktorá upravuje základné znaky, formy a prejavy šikanovania detí a žiakov, možnosti preventívneho pôsobenia a metódy riešenia šikanovania žiakov v nadväznosti na zodpovednosť školy a školského zariadenia. Smernica nadobudla účinnosť 1. septembra 2018.

V smernici v článku 4 Metódy riešenia šikanovania, pís. k) sa uvádza, že riaditeľ alebo ním poverená osoba vedie písomné záznamy o riešení jednotlivých prípadov šikanovania. Tento záznam je povinný poskytnúť každej zo zúčastnených osôb v súlade s čl. 7 o spolupráci školy so zákonnými zástupcami žiakov odseku 4. V školskom roku 2018/2019 pre zistenie reálneho stavu v školskom prostredí a v súlade so smernicou bol vypracovaný štatistický výkaz, ktorého úlohou bolo zmapovať riešenie šikanovania žiakov v základných a stredných školách všetkých zriaďovateľov a na základe tejto povinnosti viesť písomné záznamy o riešení šikanovania [Slovíková, Deáková, 2020]³. K 15. 9. 2021 sa tento zber uskutočnil po tretíkrát.

¹ obmedzena_skola_obmedzena_buducnost.pdf

² <https://www.minedu.sk/data/att/16073.pdf>

³ https://www.cvtisr.sk/buxus/docs//prevencia/Prevencia_2-3_2020-2.pdf

Výsledky zisťovania

Základné školy

V základných školách bolo k 15. 9. 2021 evidovaných **710** záznamov o šikanovaní, z toho **511** prvotných (71,97 %) a **69** (9,72 %) riešených s príslušným útvarom Policajného zboru SR (ďalej len „PZ SR“), (tabuľka 1). Z celkového počtu záznamov tvorili záznamy zo štátnych základných škôl 92,39 %, súkromných len (2,96 %) a cirkevných škôl (4,65 %). Šikanovanie sa vyskytlo v priemere v každej piatej základnej škole. Podiel štátnych škôl, v ktorých bolo evidované šikanovanie bol 22,63 %, v súkromných 15,38 % a 27,97 % v cirkevných.

Tabuľka 1: Podiel ZŠ s výskytom riešenia šikanovania podľa zriaďovateľa

Zriaďovateľ	Počet škôl, ktoré riešili prípady šikanovania	Počet riešených prípadov	Počet prvotných prípadov	Riešené s PZ
štátne	424	656	466	65
súkromné	12	21	19	1
cirkevné	25	33	26	3
spolu	461	710	511	69

Podľa regionálneho členenia najviac záznamov o šikanovaní bolo zaznamenaných v základných školách Košického kraja 125 záznamov (17,61 % z celkového počtu), Prešovského kraja 107 záznamov (15,07 %) a Žilinského kraja 106 záznamov (14,93 %). V Banskobystrickom kraji bolo evidovaných 95 (13,38 %) prípadov riešenia šikanovania, v Bratislavskom 86 (12,11 %), Trenčianskom 82 (11,55 %), Nitrianskom 59 (8,31 %) a najmenej v Trnavskom kraji 50 záznamov (7,04 %). Najviac prípadov s Policajným zborom riešili školy v Prešovskom (17), Banskobystrickom (11) a Bratislavskom kraji (11), (tabuľka 3).

Podľa okresov evidovali najvyšší počet záznamov o riešení šikanovania základné školy v okresoch Poprad (32), Žilina a Trebišov (24), ďalej v okrese Ilava (19), a o jeden záznam menej evidovali okresy Prievidza, Lučenec a Rožňava (18). Okresy Ružomberok, Košice II a Košice-okolie evidovali 17 záznamov. Žiaden prípad šikanovania neriešili školy v okresoch Bánovce nad Bebravou a Žiar nad Hronom (0).

Jednotlivé školy, ktoré riešili v školskom roku 2020/2021 najviac prípadov šikanovania boli v okresoch Poltár (14 záznamov z toho 6 prvotných), Poprad (12 záznamov z toho 5 prvotných), Košice III (11 záznamov z toho 11 prvotných), školy v okresoch Trebišov (10 záznamov z toho 2 prvotné) a Ilava (10 záznamov z toho 10 prvotných).

Pre malú štatistickú významnosť sme neanalyzovali počet riešení prípadov šikanovania v špeciálnych základných a špeciálnych stredných školách, čo mohlo byť zapríčinené rôznou dĺžkou zatvorenia jednotlivých druhov a stupňov škôl v súlade s nastavenými opatreniami štátu. Z rovnakého dôvodu sme neanalyzovali ani podiel žiakov so záznamami o šikanovaní.

Stredné školy

V stredných školách bolo k 15. 9. 2021 evidovaných spolu iba **61** záznamov, z toho **46** prvotných prípadov a **4** prípady boli riešené s PZ SR. Z celkového počtu záznamov tvorili záznamy zo štátnych škôl 96,72 %, súkromných škôl 3,28 %. Cirkevné stredné školy neevidovali žiadny záznam o riešení šikanovania. Šikanovanie sa riešilo približne v každej štrnástej strednej škole. Z celkového počtu stredných škôl na Slovensku sa šikanovanie riešilo iba v 9,28 % štátnych škôl a len v 1,53 % súkromných škôl. V cirkevných školách sa neriešil žiadny prípad šikanovania (tabuľka 2).

Tabuľka 2: Podiel SŠ s výskytom riešenia šikanovania podľa zriaďovateľa

Zriaďovateľ	Počet škôl, ktoré riešili prípady šikanovania	Počet riešených prípadov	Počet prvotných prípadov	Riešené s PZ
štátne	45	59	45	4
súkromné	2	2	1	0
cirkevné	0	0	0	0
spolu	47	61	46	4

Podľa regionálneho členenia najviac záznamov o šikanovaní bolo evidovaných v stredných školách Žilinského a Prešovského kraja (po 9 záznamov/po 14,75%), ďalej Bratislavského, Nitrianskeho a Košického kraja po 8 záznamov (po 13,11%), v Trenčianskom kraji 7 záznamov (11,49%) a najmenej v Banskobystrickom a Trnavskom kraji po 6 záznamov (po 9,84%). Najviac prípadov s Policajným zborom riešili školy v Trnavskom kraji (3), v Bratislavskom kraji bol riešený 1 prípad. Školy v ostatných krajoch prípady šikanovania s PZ SR neriešili vôbec (tabuľka 3).

Tabuľka 3: Počet záznamov šikanovania podľa krajov

Kraj	Záznamy o šikanovaní v ZŠ				Záznamy o šikanovaní v SŠ			
	záznamy o šikanovaní	%	z toho prvotné	z toho riešené PZ SR	záznamy o šikanovaní	%	z toho prvotné	z toho riešené PZ SR
BA	86	12,11	65	11	8	13,11	4	0
TT	50	7,04	38	3	6	9,84	3	3
TN	82	11,55	70	6	7	11,49	6	0
NR	59	8,31	39	5	8	13,11	6	0
ZA	106	14,93	76	7	9	14,75	7	0
BB	95	13,38	59	11	6	9,84	5	1
PO	107	15,07	76	17	9	14,75	9	0
KE	125	17,61	88	9	8	13,11	6	0
SR	710	100,00	511	69	61	100,00	46	4

Najviac záznamov o riešení šikanovania evidovali v okresoch Trnava, Levice a Košice I (po 5 záznamov). Podľa druhu strednej školy najviac záznamov o riešení šikanovania evidovali stredné odborné školy (39 záznamov), ďalej gymnáziá (11 záznamov). Školy, ktoré riešili najviac prípadov šikanovania boli v okresoch Bratislava V (4 záznamy z toho 2 prvotné), Žilina (3 záznamy z toho 2 prvotné) a Košice I (3 záznamy z toho 3 prvotné).

Diskusia

Aj keď boli školy značnú časť školského roka zatvorené, museli najmä základné školy čeliť prípadom šikanovania žiakov. Preto je potrebné šikanovaniu neustále venovať pozornosť, ale aj školám podať pomocnú ruku najmä pri monitorovaní a riešení tohto negatívneho javu. Netreba podceňovať ani včasnú prevenciu a vytvárať pozitívnu klímu v triede a v škole s princípmi inkluzívneho vzdelávania. Výsledky výskumu *Prevencia a riešenie šikanovania a kyberšikanovania v základných a stredných školách z pohľadu koordinátorov prevencie* (Janková, 2020)⁴ priniesli zistenia o identifikácii výskytu šikanovania podľa koordinátorov prevencie. Až 91,3% koordinátorov prevencie v základných školách a 73,9% v stredných školách potvrdili výskyt šikanovania. Je potrebné poznamenať, že to bolo v období pred pandemiou a počet záznamov riešení rizikového javu šikanovania neodzrkadľuje výskyt šikanovania v školách. To, že je významný rozdiel medzi výskytom a riešením, môže byť ovplyvnené aj stupňom vývoja šikanovania (Kollář, 2001), keď nie je jednoduché šikanovanie odhaliť, alebo ho eliminovať úspešnou intervenciou a skorým riešením. Podstatným faktorom, ktorý mohol zapríčiniť tieto rozdiely, je aj rôzna dĺžka zatvorenia jednotlivých typov a stupňov škôl a tried, v súlade s nastavenými opatreniami štátu a pozitívnosť jednotlivých žiakov a zamestnancov škôl.

⁴ Janková, M.: Prevencia a riešenie šikanovania a kyberšikanovania v základných a stredných školách z pohľadu koordinátorov prevencie [https://www.cvtisr.sk/buxus/docs//prevencia/Vyskumy_prieskumy_a_analyzy/Nazory_a_skusenosti_ziakov...-2021-publikacia.pdf 17683.pdf]

Nepochybne aj napriek tejto dobe poznačenou pandemickými opatreniami, patrí šikanovanie stále k najčastejšie sa vyskytovanému druhu rizikového správania v školách. Vyplýva to z výsledkov výskumu, ktoré realizovalo Centrum vedecko-technických informácií SR v roku 2021: *Názory a skúsenosti žiakov základných a stredných škôl so šikanovaním a kyberšikanovaním* (Pétiová, 2021)⁵, ktoré afirmujú, že obeťou šikanovania v období „zatvorených škôl“ sa stalo 21,0 % žiakov základných škôl a 23,1 % žiakov stredných škôl. Tieto dáta však nemusia odzrkadľovať skutočnú situáciu, pretože až 29,8 % žiakov nepovedalo o šikanovaní nikomu. Je potrebné zvýšiť pozornosť aj pri údají, keď len 42,1 % žiakov uviedlo svoju skúsenosť, že sa šikanovanie vyriešilo, čo je menej ako polovica.

Zvýšený výskyt šikanovania a riešenie týchto problémov ukázal aj prieskum realizovaný u riaditeľov center pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (ďalej len CPPPaP). Frekvencia riešenia výskytu, prevencie a eliminovanie tohto problému patrila podľa názoru riaditeľov k veľmi častým prípadom v priebehu školských rokov (2018/2019 a 2019/2020) a viac ako polovica CPPPaP sa stretávala s týmto problémom jeden alebo dvakrát za mesiac, takmer pätina z nich dvakrát za pol roka a jeden alebo dvakrát týždenne sa s týmto problémom stretávalo 16,9 % CPPPaP. Výrazná väčšina CPPPaP hodnotila spoluprácu so školami v oblasti prevencie šikanovania a kyberšikanovania pozitívne (Slovíková, Mt., 2020). Z prieskumu vyplynulo, že veľkú časť pri eliminácii šikanovania tvoria nedostatočné podmienky pre realizáciu prevencie v školách, koordinátor prevencie popri práci učiteľa nemá dostatok času pre koordináciu a riešenie šikanovania. Rodičia nemajú kontrolu nad tým, ako trávia ich deti čas na internete, ako dlho a s kým komunikujú. V neposlednom rade je to nedostatočná inštitucionálna podpora, absencia školského psychológa/sociálneho pedagóga, aj nedostatočná personálna kapacita CPPPaP.

Alarmujúci je aj nedostatočný počet odborných zamestnancov v školách. Školy majú často len školského koordinátora prevencie, alebo výchovného poradcu, ktorým je učiteľ. Preto nie je prekvapujúce ani zistenie Štátnej školskej inšpekcie, že v základných školách v školskom roku 2019/2020 „viac ako tretina žiakov (38 %) výchovného poradcu nepoznala a 84 % sa s ním vôbec nestretlo“⁶. Učiteľ popri svojom úväzku nemá dostatok času na vykonávanie preventívnych opatrení a efektívne riešenie, najmä ak sú školy, ktoré podľa zbieraných dát museli v školskom roku 2020/2021 riešiť 14 prípadov šikanovania, v čase striedania dištančného a prezenčného vzdelávania.

Záver

Na základe nízkeho počtu záznamov z riešenia šikanovania najmä v stredných školách a vzhľadom k výsledkom prieskumov a výskumu Jankovej, Pétiovej a Slovíkovej, by bolo žiaduce rozšíriť indikátory pri zbere dát, prípadne realizovať širší výskum v tejto oblasti, aby sa identifikovali príčiny tohto rozdielu. Na základe výsledkov výskumu by bolo možné nastaviť ciele efektívne opatrenia, ktoré by pomohli školám odhaľovať, monitorovať a riešiť toto rizikové správanie. Nemôžeme však opomenúť aj potrebu väčšej podpory preventívnych a rovesníckych programov v spolupráci s CPPPaP, okresnými preventistami PZ SR, či ďalšími organizáciami, ktoré sa venujú tejto oblasti a dostupnosťou monitorovacích nástrojov pre školy. Dôležitou oporou pre školy by bolo aj zvýšenie odborných zamestnancov v školách (napr. v minulosti bol vypracovaný Model objektivizácie odborných zamestnancov⁷) ako aj zavedenie programov na vytváranie spolupráce školy s rodinami žiakov.

Na záver by sme vám chceli obznámiť s návrhom na **odporúčania pre zákonných zástupcov dieťaťa ako postupovať v prípade zistenia šikanovania**, ktorý bol vypracovaný v roku 2019 ako dokument nadväzujúci na novú smernicu č. 36/2018. Jeho vznik inšpirovali podnety z praxe – žiadosti rodičov, ktorí nevedeli ako postupovať pri zistení, že ich dieťa sa stalo obeťou alebo svedkom šikanovania. Tento dokument bol predložený v roku 2019 na rokovanie Výboru pre deti a mládež, ktorého členmi sú zástupcovia všetkých rezortov a štátnych ľudskoprávných inštitúcií a neziskových organizácií a zároveň aj členom Expertnej skupiny pre prevenciu kriminality detí a mládeže pod Radou vlády SR pre prevenciu kriminality, ktorá pracuje na MŠVVaŠ SR. Materiál nakoniec MŠVVaŠ SR neprijalo a zostal len ako autorský dokument. Aktualizovanú verziu dokumentu zverejňujeme ako návrh na otvorenie verejného diškurzu v tejto oblasti vzhľadom k stanovenému cieľu 3 Vytvorenie opatrení na elimináciu budúcich rizík vládou schváleného Akčného plánu riešenia šikanovania v školách a školských zariadeniach⁸.

⁵ Pétiová, M.: *Názory a skúsenosti žiakov základných a stredných škôl so šikanovaním a kyberšikanovaním*

[https://www.cvtisr.sk/buxus/docs//prevencia/Vyskumy__prieskumy_a_analyzy/Nazory_a_skusenosti_ziakov...-2021-publikacia.pdf]

⁶ Správa o stave bezpečnosti školského prostredia a o vzťahoch medzi aktérmi vzdelávania v základnej škole v školskom roku 2019/2020. Dostupná na: [https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2020/12/ZS_UZP_BSP20.pdf]

⁷ <https://www.direktor.sk/sk/aktuality/model-objektivizacie-poctu-odbornych-zamestnancov-v-skole.a-5486.html>

Návrh na odporúčania pre zákonných zástupcov dieťaťa/žiaka v prípade zistenia šikanovania

v súlade so smernicou č. 36/2018 o prevencii a riešení šikanovania v školách a školských zariadeniach (ďalej len „smernica“)

1. Zákonným zástupcom sa odporúča, aby si všetko zdokumentovali a zozbierali dôkazový materiál.

Proces vyšetrovania šikanovania môže trvať dlho, a práve preto sa odporúča pripraviť si dôkazový materiál. V prípade potreby je možné si písať aj záznamy jednotlivých dní, pretože pri konfrontácii alebo vyšetrovaní človek môže časom zabudnúť na jednotlivé detaily, ktoré môžu byť dôležité.

Odporúča sa najmä **nekontaktovať** agresora, **nekontaktovať** ani zákonného zástupcu agresora. Vo väčšine prípadov sa neprizná nikto, a práve naopak, môže zhoršiť situáciu napríklad následným zastrašovaním, ovplyvňovaním svedkov a ničením dôkazov.

2. Odporúča sa bezodkladne obrátiť na školu, v prvom rade na triedneho učiteľa, s ktorým ste pravidelne v kontakte, a ktorý pozná vaše dieťa najlepšie (prípadne výchovného poradcu, koordinátora prevencie, školského psychológa a pod.), vysvetliť mu, čo ste zistili a predložiť mu dôkazový materiál.

V súlade s § 152 písm. b) a c) zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov⁹ (ďalej len „zákon č. 245/2008“) **školy a školské zariadenia** sú pri výchove a vzdelávaní, pri činnostiach priamo súvisiacich s výchovou a vzdelávaním a pri poskytovaní služieb **povinné** vytvárať podmienky na zdravý vývin detí a žiakov a na **predchádzanie sociálno-patologickým javom a zaistiť bezpečnosť a ochranu zdravia detí a žiakov**.

Triedny učiteľ najviac pozná žiakov v triede, môže s nimi pracovať na sociálnej klíme aj v rámci triednických hodín a stretáva sa pravidelne so zákonnými zástupcami žiakov na rodičovských schôdkach. Okrem triedneho učiteľa je možné osloviť aj výchovného poradcu, školského koordinátora prevencie, školského psychológa, sociálneho pedagóga.

Pedagogický zamestnanec alebo odborný zamestnanec je **povinný** šikanovanie, alebo podozrenie zo šikanovania medzi žiakmi **bezodkladne riešiť a každej jeho obeti bezodkladne poskytnúť pomoc** na základe čl. 5 ods. 3 smernice.

3. V prípade, ak triedny učiteľ odmietne s vami šikanovanie riešiť, následne odporúčame kontaktovať riaditeľa školy.

Môžete požadovať informácie:

- ▶ ako bude škola postupovať pri vyšetrovaní;
- ▶ ako zabezpečí ochranu vášho dieťaťa;
- ▶ či má vypracovaný vnútorný predpis školy ako postupovať v prípade šikanovania (samostatný alebo súčasť školského poriadku) a či podľa neho bude postupovať pri riešení šikanovania;
- ▶ akým spôsobom monitoruje šikanovanie v škole;
- ▶ ako vás bude informovať o priebehu vyšetrovania a spôsoboch nápravy vzťahov v triede alebo v škole a o implementovaní intervenčného programu;
- ▶ zo stretnutia si vyžiadajte zápis o riešení šikanovania, ktorý je škola povinná vyhotoviť a dať všetkým účastníkom v súlade so smernicou.

V súlade so zákonom č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) § 153 ods. 1 písm. c) riaditeľ školy alebo školského zariadenia vydá školský poriadok po prerokovaní s orgánmi školskej samosprávy a v pedagogickej rade. Školský poriadok upravuje najmä podrobnosti o **podmienkach na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia detí a žiakov** a ich ochrany pred sociálno-patologickými javmi, diskrimináciou alebo násilím.

⁹ Zákon č. 245/2008 Z. z. [<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/245/20150901.html>]

Škola je **povinná vyhotoviť zápis** o úkonoch riešenia šikanovania, ktorý musí poskytnúť všetkým zúčastneným osobám na základe čl. 7 ods. 4 smernice. Tento zápis v prípade, že chce zákonný zástupca podať sťažnosť, môže postúpiť ako dôkazový materiál príslušnému školskému inšpekčnému centru.

Pri podozrení na šikanovanie žiaka spolupracujú riaditeľ školy, koordinátor prevencie, výchovný poradca, ďalší pedagogickí a odborní zamestnanci s rodinou obete a s rodinou agresora a dbajú pri rozhovore so zákonným zástupcom obete, agresora alebo svedka najmä na zachovanie dôvernosti informácií na základe ods. 1 a 2. čl. 7 smernice.

Ak dieťa nie je priamou obeťou, ale patrí k prihládajúcej/mlčiacej väčšine, môžu sa uňho prejaviť rovnaké príznaky ako u obetí, preto v takomto prípade odporúčame:

- « rozhovor s dieťaťom;
- « zaujímať sa, ako škola s danou triedou ďalej pracuje (napr. intervenčný program);
- « či škola monitoruje šikanovanie;
- « ak škola nekoná, požiadajte ju o nápravu.

4. Odporúčame navštíviť s dieťaťom Centrum poradenstva a prevencie (ďalej len „CPP“)¹⁰, ktoré diagnostikou zistí, či je/bolo vaše dieťa šikanované a ako máte postupovať, prípadne ako má s dieťaťom pracovať škola. Služby CPP sú bezplatné.

V súlade so smernicou č. 36/2018 k prevencii a riešeniu šikanovania detí a žiakov v školách a školských zariadeniach čl. 5 ods. 1 opatreniami na riešenie šikanovania pre obeť a jeho zákonných zástupcov sú najmä:

- a) odporúčanie vyhľadať individuálnu odbornú starostlivosť,
- b) zabezpečenie skupinového intervenčného programu v spolupráci s centrom,
- c) zaistenie bezpečia obete,
- d) zabezpečenie informovania a poradenstva o šikanovaní pre osoby uvedené v článku 3 ods.

5. Je dôležité spolupracovať so školou. V prípade, ak škola odmietne riešiť šikanovanie, alebo ho rieši nedostatočne, môžete sa obrátiť na:

- ▶ štátnu školskú inšpekciu (ďalej len „ŠŠI“) a podať sťažnosť na príslušnom školskom inšpekčnom centre,
- ▶ radu školy a žiacku školskú radu,
- ▶ zriaďovateľa školy,
- ▶ odbor sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately na najbližšom Úrade práce, sociálnych vecí a rodiny,
- ▶ Informačnú kanceláriu pre obeť trestných činov,
- ▶ políciu.

Kontakty na príslušné školské inšpekčné centrum (ďalej len „ŠŠI“) môžete nájsť na stránke ŠŠI <https://www.ssi.sk/> v časti kontakty.

Podmienky a informácie o podávaní sťažností na ŠIC sú uvedené na webovej stránke ŠŠI: <https://www.ssi.sk/informacie-o-staznostiach/> a <https://www.ssi.sk/podavanie-staznosti/>.

V súlade s § 3 ods. 7 zákona č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 596/2003“) zriaďovateľ riaditeľa odvolá okrem iného za závažné porušenie všeobecne záväzných právnych predpisov, na návrh hlavného školského inšpektora. V súlade s § 3 ods. 7 môže zriaďovateľ odvolať riaditeľa aj na návrh rady školy.

¹⁰ Školský zákon § 130, § 131, § 132: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/245/20150901.html?ucinost=01.04.2022>

Na základe § 7 zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 305/2005“) **je každý povinný upozorniť orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na porušovanie práv dieťaťa.** V súlade s § 8 a § 9 zákona č. 305/2005 má dieťa, aj rodič právo požiadať o pomoc orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, iný štátny orgán, ktorý je príslušný chrániť práva a právom chránené záujmy dieťaťa, obec (zriaďovateľ), školu a školské zariadenia a ďalšie. Všetky orgány sú povinné poskytnúť dieťaťu pomoc, vykonať opatrenia na zabezpečenie jeho práv a právom chránených záujmov nezávisle od miesta šikanovania.

Služby informačných kancelárií pre obeť trestných činov nachádzajúcich sa na kontaktných bodoch v každom krajskom meste sú zamerané na päť cieľových skupín, medzi ktorými sú aj obeť z radov mládeže. Kontaktné miesta Informačných kancelárií sú zverejnené na <https://prevenciakriminality.sk/p/o-pomoci-obetiam>.

Pedagogický zamestnanec alebo odborný zamestnanec, ktorému je známy prípad šikanovania a neprijme žiadne opatrenie, môže byť stíhaný najmä pre trestný čin a) neprekazenia trestného činu, b) neoznámenia trestného činu alebo c) ublíženia na zdraví.

Literatúra

- ▣ DEÁKOVÁ, K. Smernica č. 36/2018 o prevencii a riešení šikanovania detí a žiakov v školách a školských zariadeniach, MŠVVŠ SR, 2018.
- ▣ GARDOŇOVÁ, K., RYBANSKÁ, V.: Obmedzená škola, obmedzená budúcnosť: Vplyv obmedzenia školskej dochádzky ako opatrenia proti šíreniu Covid-19 na populáciu slovenských detí. ISA, ÚV SR, 2021.
- ▣ JANKOVÁ, M.: Prevencia a riešenie šikanovania a kyberšikanovania v základných a stredných školách z pohľadu koordinátorov prevencie. CVTI SR, 2020, ISBN 978-80-89965-41-0
- ▣ KOLÁŘ, M.: Bolest šikanování. Praha Portál, 2001, ISBN 80-7178-513-X
- ▣ PÉTIOVÁ, M.: Názory a skúsenosti žiakov základných a stredných škôl so šikanovaním a kyberšikanovaním. CVTI SR, 2021, ISBN 978-80-8240-017-8
- ▣ SLOVÍKOVÁ, M., DEÁKOVÁ, K.: Výskyt šikanovania v základných a špeciálnych základných školách, v stredných a v špeciálnych stredných školách v školskom roku 2018/2019. Časopis Prevencia č. 2-3/2020, s. 18 – 24.
- ▣ VÁGNEROVÁ, K. a kol.: Minimalizace šikany. Praktické rady pro rodiče. Portál Praha, 2009, ISBN 978-80-7367-611-7
- ▣ SLOVÍKOVÁ, M.: Názory riaditeľov CPPP a P na riešenie výskytu a eliminovania šikanovania a kyberšikanovania v školskom prostredí. Časopis Prevencia, č. 4/2021, s. 29 – 34.

Skúsenosť žiakov základných a stredných škôl s vybranými online rizikami

Mária JANKOVÁ

CVTI SR

Anotácia: článok prezentuje vybrané výsledky výskumu medzi žiakmi základných a stredných škôl zamerané na osobné skúsenosti žiakov s obťažujúcimi obsahmi a správaním na internete. Pozornosť je venovaná aj osobám, od ktorých dostali žiaci radu o bezpečnom používaní internetu.

Kľúčové slová: riziká používania internetu, nadmerné používanie internetu, násilné obsahy, sexuálne obsahy, zneužívanie osobných údajov a informácií, sexuálne násilie, phishing, internetový podvod, bezpečnosť na internete.

Úvod

Výskumná úloha *Využívanie voľného času v online priestore u žiakov základných a stredných škôl* kontinuálne nadväzuje na predchádzajúce zisťovania tak, aby zmapovala a analyzovala spôsoby trávenia voľného času žiakov so zameraním na využívanie moderných informačných a komunikačných technológií a rizík s tým spojených. Na základe získaných údajov porovnať vybrané zistenia s údajmi z roku 2019. Výskum sa uskutočnil na vzorke žiakov základných a stredných škôl v SR v septembri až októbri 2021 vo všetkých krajoch SR (N=2 545 respondentov; 1 328 dotazníkov od žiakov základných škôl a 1 237 dotazníkov od žiakov stredných škôl). Zber empirických dát sa uskutočnil metódou dotazníkového zisťovania. Výberový súbor bol utvorený voľným kvótovým výberom so znáhodnením v poslednom kroku zo súboru žiakov základných a stredných škôl v SR vo veku od 12 do 18 rokov. Výberovými kritériami boli pohlavie, ročník štúdia, typ navštevovanej školy, veľkosť bydliska a kraj SR. V texte, grafoch alebo v tabuľkách je uvedený percentuálny podiel prípadov v konkrétnych kategóriách, ktoré sa zvyčajne členia ďalej podľa stupňa vzdelania (ZŠ/SŠ), typu strednej školy (GYM/SOŠ), pohlavia (dievča/chlapec), veku, počtu obyvateľov a kraja. Interpretované boli zistenia, pri ktorých sa potvrdil štatisticky významný vzťah na hladine významnosti $p < 0,5$.

Výsledky

Za nadmerné používanie internetu, kedy dochádza k obmedzeniu času venovanému príprave do školy a fyzickým a sociálnym aktivitám, sa v odbornej literatúre považuje trávenie času na internete tri a viac hodín. Za posledné dva roky sme čelili celosvetovej pandémie, kedy boli významne obmedzené sociálne kontakty medzi ľuďmi, u žiakov nevynímajúc. To malo za následok nárast podielu žiakov nadmerne používajúcich internet počas víkendových/prázdninových dní, a to zo 75,5 % v roku 2019 na 82,5 % v roku 2021. Počet hodín strávených na internete počas bežných školských dní sa nezvýšil. S nadmerným používaním internetu sa spája aj vyššia pravdepodobnosť výskytu negatívnych javov – rôznych typov online rizík.

Vo výskume bola analyzovaná frekvencia osobnej skúsenosti žiakov s obťažujúcimi obsahmi a správaním na internete za posledný rok. Žiaci na škále od 1 do 5 určovali ako často sa stretli s daným obsahom alebo správaním (1 = nikdy alebo takmer nikdy, 2 = 1 alebo 2x, 3 = 1 alebo 2x za mesiac, 4 = 1 alebo 2x za týždeň, 5 = takmer každý deň alebo každý deň). Z výsledkov vyplýva (tabuľka 1), že žiaci základných a stredných škôl sa osobne na internete najčastejšie stretávali so sexuálnym a násilným obsahom, či už vo forme textov, fotografií alebo videí.

Sexuálne násilie (nátlak od známej alebo neznámej osoby za účelom sexuálneho styku) síce za posledný rok nezažila na internete väčšina žiakov (78,5 %), avšak každý/á desiaty/a mal/a s ním skúsenosť aspoň raz alebo dvakrát za rok (10,1 %), 4,9 % opýtaných mesačne, 3,4 % týždenne a dokonca 3,2 % denne.

S násilnými alebo šokujúcimi obsahmi má dennú skúsenosť 8,0 %, týždennú 14,5 %, mesačnú 18,5 % a raz alebo dvakrát ročne sa s nimi stretla 21,4% opýtaných. I keď sa celkovo za rok so sexuálnymi obsahmi stretlo na internete o niečo menej respondentov ako s násilným obsahom, denne alebo takmer denne bolo s nimi konfrontovaných viac žiakov (11,9 %; násilné obsahy: 8,0 %). S agresívnymi formami správania (zverejňovanie nepravdivých alebo zraňujúcich obsahov), ale aj posielaním nebezpečných mailov, správ a internetovými podvodmi sa stretávalo denne približne 4 % opýtaných.

Tabuľka 1: Osobná skúsenosť žiakov s obťažujúcim obsahom a správaním na internete za posledný rok (v %)

	Nikdy/ takmer nikdy	1-2x za rok	1-2x za mesiac	1-2x za týždeň	Takmer každý deň/ každý deň
Násilné obsahy	37,6	21,4	18,5	14,5	8,0
Sexuálne obsahy	40,3	18,8	15,1	13,9	11,9
Zverejňovanie osobných údajov a informácií	75,8	12,1	6,0	3,4	2,7
Zverejňovanie nepravdivých obsahov	71,3	14,6	6,5	4,1	3,6
Zverejňovanie zraňujúcich obsahov	81,3	7,8	4,7	2,9	3,4
Nátlak na pridanie osoby medzi priateľov	76,8	11,0	5,9	3,3	3,1
Nátlak na poslanie foto, videa, osobné stretnutie	75,1	11,1	6,7	4,2	2,9
Nátlak na poslanie foto, videa bez súhlasu	76,2	11,1	6,2	3,4	3,1
Nátlak na sexuálny styk	78,5	10,1	4,9	3,4	3,1
Phishing (posielanie nebezpečných emailov, správ)	66,1	17,7	8,7	4,3	3,2
Internetový podvod	62,2	18,5	10,6	4,4	4,4

To, s akou frekvenciou mali žiaci základných a stredných škôl na internete skúsenosť s vybranými online rizikami, diferencuje stupeň vzdelania, typ strednej školy, pohlavie, vek, veľkosť bydliska a kraj.

So všetkými sledovanými obťažujúcimi obsahmi a správaním sa stretli vo vyššom počte žiaci stredných škôl, okrem zverejňovania zraňujúcich obsahov, ktorým čelili v podobnej miere. Najväčšie rozdiely podľa stupňa vzdelania sa zistili pri sexuálnom obsahu, s ktorými sa na internete v priebehu roka stretlo až 73,8 %¹¹ žiakov stredných a výrazne menej žiakov základných škôl (46,4 %). Denne sa s nimi stretávalo 16,6 % stredoškôlkov a 7,4 % žiakov základných škôl. Ostatné údaje podrobne uvádza tabuľka 2.

Podľa typu strednej školy sa menšie rozdiely zistili vo frekvencii skúsenosti s takmer všetkými sledovanými rizikami na internete, okrem násilných a sexuálnych obsahov, phishingom a internetovými podvodmi, s ktorými sa stretávali žiaci gymnázií a stredných odborných škôl v podobnej miere. Žiaci stredných odborných škôl sa častejšie v online priestore stretávali so zverejňovaním svojich osobných údajov a informácií (29,3 %; GYM: 17,6 %), nepravdivých obsahov o sebe (34,9 %; GYM: 21,0 %), obsahov so zraňujúcim zameraním (22,1 %; GYM: 11,8 %), nátlakom na pridanie osoby k priateľom na sociálne siete (30,8 %; GYM: 18,6 %), nátlakom na poslanie fotografie, videa, osobné stretnutie (35,2 %; 24,0 %), nátlakom na poslanie fotografie, videa, ktoré nechce vidieť (33,0 %; GYM: 23,1 %) a nátlakom na sexuálny styk (28,5 %; GYM: 20,0 %).

¹¹ Údaj vyjadruje súčet kategórií „1-2x za rok“, „1-2x za mesiac“, „1-2x za týždeň“ a „takmer každý deň/každý deň“.

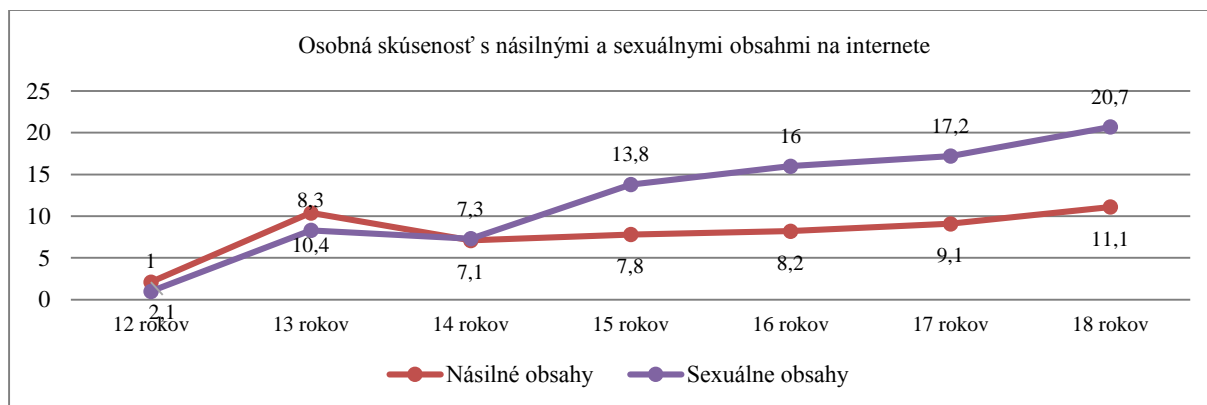
Tabuľka 2: Osobná skúsenosť s obťažujúcim obsahom alebo správaním podľa stupňa vzdelania (v %)

	Nikdy/ takmer nikdy		1-2x za rok		1-2x za mesiac		1-2x za týždeň		Takmer každý deň/každý deň	
	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ
Násilné obsahy	49,1	25,3	19,3	23,7	13,5	23,9	11,0	18,1	7,1	8,9
Sexuálne obsahy	53,6	26,2	17,3	20,4	11,7	18,7	9,9	18,1	7,4	16,6
Zverejňovanie osobných údajov a informácií	76,6	74,9	9,7	14,7	6,7	5,3	4,2	2,5	2,7	2,7
Zverejňovanie nepravdivých obsahov	72,5	70,0	11,8	17,5	7,1	5,8	4,6	3,5	4,0	3,2
Zverejňovanie zraňujúcich obsahov	81,2	81,5	6,8	8,8	5,5	3,8	3,3	2,4	3,3	3,5
Nátlak na pridanie osoby medzi priateľov	79,9	73,5	8,2	13,9	5,2	6,6	3,8	2,7	2,9	3,2
Nátlak na poslanie foto, videa, osobné stretnutie	81,1	68,7	6,6	16,0	5,6	7,6	4,2	4,2	2,5	3,2
Nátlak na poslanie foto, videa bez súhlasu	81,6	70,5	6,9	15,5	5,4	7,1	3,4	3,4	2,8	3,5
Nátlak na sexuálny styk	82,3	74,5	7,1	13,2	4,5	5,3	3,2	3,6	2,9	3,4
Phishing (posielanie nebezpečných emailov, správ)	72,2	59,5	12,8	22,9	7,6	10,0	4,3	4,4	3,2	3,2
Internetový podvod	69,8	54,0	14,7	22,4	7,5	13,8	4,2	4,7	3,8	5,0

Aj pri druhostupňovom triedení vo vzťahu k pohlaviu sa zistili menšie rozdiely. Dievčatá sa celkovo častejšie ako chlapci stretli s násilnými (66,6 %; CH: 58,2 %) a sexuálnymi obsahmi (61,1 %; CH: 58,2 %), nátlakom od známej alebo neznámej osoby za účelom poslania osobnej fotografie, videa alebo stretnutia (29,2 %; CH: 20,6 %), nátlakom spojeným s poslaním fotografie, videa, ktoré nemala žiačka záujem vidieť (27,9 %; CH: 19,7 %) a nátlakom za účelom sexuálneho styku (23,2 %; 19,7 %). Naopak, so zverejňovaním nepravdivých informácií o sebe (29,2 %; D: 28,2 %) a zraňujúcimi obsahmi (20,5 %; D: 16,9 %) boli častejšie konfrontovaní chlapci.

Podľa veku sa významné rozdiely zistili pri všetkých sledovaných online rizikách, najvýraznejšie pri násilných a sexuálnych obsahoch (graf 1). Z výsledkov všeobecne vyplýva že s vyšším vekom žiakov sa zvyšoval aj podiel žiakov, ktorí mali za posledný rok skúsenosť s online rizikami.

Graf 1: Signifikantné rozdiely podľa veku (v %)

Poznámka: % údaj vyjadruje kategóriu „takmer každý deň/každý deň“.

Malé rozdiely sa potvrdili u niektorých online rizík aj podľa veľkosti bydliska (zverejňovanie osobných údajov a informácií, zverejňovanie nepravdivých obsahov, nátlak na pridanie osoby medzi priateľov, nátlak na poslanie fotografie, videa, osobné stretnutie, nátlak na poslanie fotografie, videa, ktoré nechceli vidieť, phishing a internetový podvod). Zistilo sa, že s týmito druhmi obťažujúceho správania na internete sa stretávali častejšie žiaci z väčších miest.

Rovnako ako pri veku aj podľa kraja sa potvrdili významné rozdiely u všetkých sledovaných online rizík. S násilnými až šokujúcimi obsahmi sa častejšie v priebehu roka 2021 stretli žiaci z Nitrianskeho (70,1%), Trenčianskeho (67,0%) a Bratislavského kraja (65,3%) než z ostatných krajov (TT: 62,6%, ZA: 61,7%, BB: 60,0%, PO: 58,5%, KE: 52,7%). So sexuálnymi obsahmi na internete boli najviac konfrontovaní žiaci v Trnavskom (68,7%) a najmenej v Košickom kraji (49,1%; BA: 62,5%, TN: 64,4%, NR: 61,4%; BB: 56,6%, PO: 56,3%). So zneužitím svojich osobných údajov sa výrazne častejšie stretli žiaci z Trnavského (32,3%) a Nitrianskeho kraja (32,2%) v porovnaní so žiakmi z ostatných krajov (BA: 19,8%; TN: 19,6%; ZA: 23,1%; BB: 22,2%; PO: 21,6%; KE: 23,7%). Zverejňovaniu nepravdivých informácií o sebe na internete čelili najviac opýtaní v Trnavskom (39,5%) a Nitrianskom kraji (33,4%; BA: 24,9%, TN: 25,9%; ZA: 27,4%; BB: 26,2%; PO: 25,1%; KE: 27,3%). V Trnavskom (24,5%) a Košickom kraji (21,6%) mali vo vyššom počte skúsenosť so zraňujúcimi obsahmi než v ostatných krajoch (BA: 17,9%; TN: 13,8%, NR: 20,2%; ZA: 17,3%, BB: 17,2%; PO: 17,2%). V Trnavskom kraji (32,8%) sa žiaci najčastejšie stretli aj s nátlakom od známej alebo neznámej osoby, aby si ju pridali medzi priateľov na sociálne siete (BA: 19,4%, TN: 17,4%; NR: 27,0%; ZA: 19,9%; BB: 20,1%; PO: 24,9%; KE: 24,4%), ako aj s nátlakom, aby poslali fotografiu, video alebo, aby sa aj stretli (TT: 35,6%; BA: 20,1%; TN: 21,0%; NR: 31,3%; ZA: 19,6%; BB: 25,2%; PO: 23,9%; KE: 22,6%). Rozdiely sa potvrdili aj pri nátlaku spojenom s poslaním fotografie/video, ktoré žiak nemal záujem vidieť. Najviac boli s daným tlakom konfrontovaní žiaci v Nitrianskom (31,6%) a v Trnavskom kraji (31,0%; BA: 21,5%; TN: 19,0%; ZA: 20,9%; BB: 23,9%; PO: 22,5% a KE: 20,2%).

Z porovnania výsledkov s rokom 2019 vyplýva, že **došlo k poklesu výskytu takmer všetkých sledovaných online rizík (tabuľka 3), okrem nátlaku na sexuálny styk**, kde sa naopak, počet žiakov s touto skúsenosťou zvýšil o 2,0 percentuálne body (z 19,5% na 21,5%). Najvýraznejší pokles sa zaznamenal pri sexuálnych obsahoch (pokles o 11,5 p. b.), násilných obsahoch (o 7,9 p. b.), zneužívaní osobných údajov a informácií, zverejňovaní zraňujúcich (obe o 6,9 p. b.) a nepravdivých obsahov (o 5,3 p. b.). Podrobnejšia analýza ukázala, že sa mierne zvýšil podiel žiakov, ktorí boli denne vystavení násilným obsahom (nárast o 1,2 p. b.), zneužívaniu osobných údajov a informácií a zverejňovaniu nepravdivých obsahov o žiakoch (obe o 1,1 p. b.). Možno konštatovať, že žiaci sú v menšej miere vystavení nebezpečným obsahom a správaniu na internete, okrem sexuálneho násillia. Oproti roku 2019 sa zvýšil počet žiakov, ktorí sú denne vystavení niektorým online rizikám.

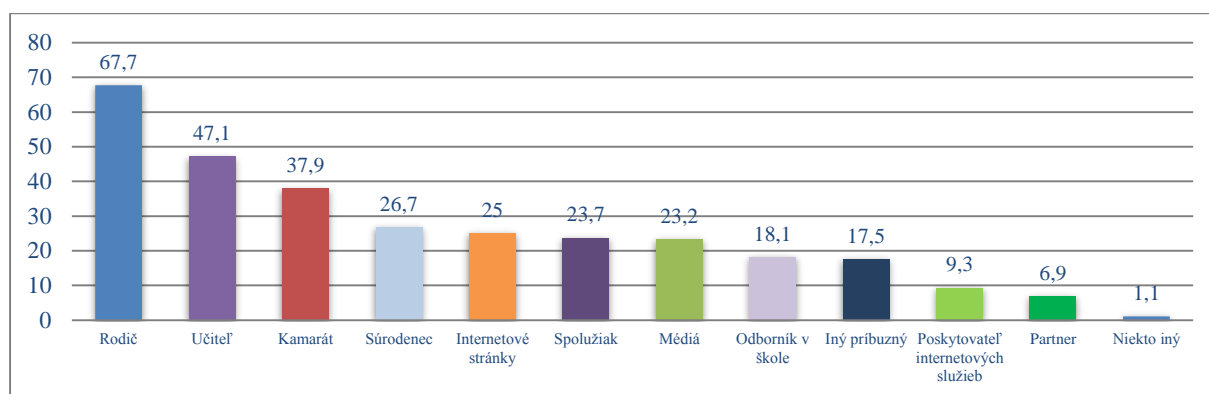
Tabuľka 3: Porovnanie skúseností žiakov s jednotlivými druhmi online rizík v rokoch 2019 a 2021 (v %)

	2019		2021		Rozdiel 2019/2021 (p. b.)
	Nikdy/takmer nikdy	Takmer každý deň/každý deň	Nikdy/takmer nikdy	Takmer každý deň/každý deň	
Násilné obsahy	29,7	6,8	37,6	8,0	-7,9
Sexuálne obsahy	28,8	12,8	40,3	11,9	-11,5
Zverejňovanie osobných údajov a informácií	68,9	1,6	75,8	2,7	-6,9
Zverejňovanie nepravdivých obsahov	66,0	2,5	71,3	3,6	-5,3
Zverejňovanie zraňujúcich obsahov	74,4	2,8	81,3	3,4	-6,9
Nátlak na pridanie osoby medzi priateľov	75,1	2,8	76,8	3,1	-1,7
Nátlak na poslanie foto, videa, osobné stretnutie	71,2	2,3	75,1	2,9	-3,9
Nátlak na poslanie foto, videa bez súhlasu	75,1	2,3	76,2	3,1	-1,1
Nátlak na sexuálny styk	80,5	3,2	78,5	3,1	+2,0

Ako ukazujú európske výskumy a aj náš výskum, digitálne médiá majú významnú úlohu v živote mladých ľudí. Ponúkajú celú paletu príležitostí pre osobný aj profesionálny rozvoj, ale aj významné ohrozenia, ktoré môžu mať negatívny vplyv na ich psychosociálny vývoj. Preto nás zaujímalo či škola, rodina, kamaráti, prípadne iné osoby a organizácie vyvíjali nejaké preventívne aktivity smerom k žiakom ako bezpečne používať internet. **Informačný trojuholník tvorí najmä rodina, škola a kamaráti (graf 2)**. Približne štvrtina opýtaných dostala radu aj od súrodenca, z internetu, od spolužiaka a z médií (TV, rozhlas, noviny) a pätina od odborníka alebo odborníčky na prednáške v škole alebo od príbuzného. Menej boli poučení o bezpečnom

používaní internetu od poskytovateľoch internetových služieb, partnera/partnerky alebo niekoho iného, bližšie nešpecifikovaného. **Len 2,5 % žiakov nikdy nedostalo radu o tom, ako bezpečne používať internet.** A približne každý desiaty žiak a žiačka (9,1 %) sa nevedeli k otázke vyjadriť. Možno teda konštatovať, že najmä školy by mali vynaložiť väčšie úsilie, aby sa zvýšil podiel žiakov, ktorí boli poučení o rizikách spojených s používaním internetu.

Graf 2: Osoby a inštitúcie, od ktorých dostali žiaci radu o bezpečnom používaní internetu (v %)

Poznámka: Súčet percent presahuje 100 % pre možnosť uvedenia viacerých odpovedí.

Druhostupňová analýza ukázala, že žiaci stredných škôl častejšie dostali radu od kamarátov (43,3 %; ZŠ: 32,9 %), z internetových stránok (32,2 %; ZŠ: 18,3 %), médií (29,3 %; ZŠ: 17,6 %) a od odborníka na prednáške v škole (25,7 %; ZŠ: 25,7 %), naopak, žiaci základných škôl od rodiča (71,4 %; 63,9 %). Ostatné informačné zdroje uvádzali podobne. Rozdiely podľa typu strednej školy sa ukázali iba pri internetových stránkach, z ktorých viac čerpali informácie žiaci gymnázií (38,6 %; SOŠ: 28,7 %). Výraznejšie rozdiely sa zistili podľa pohlavia. Dievčatá častejšie ako chlapci vo svojich odpovediach uvádzali ako informačný zdroj rodičov (73,6 %; CH: 61,6 %), učiteľov (53,7 %; CH: 40,5 %), súrodencov (30,4 %; CH: 23,0 %), príbuzného (21,9 %; CH: 21,9 %), odborníka na prednáške v škole (21,9 %; CH: 14,3 %) a médií (29,7 %; CH: 16,6 %).

Triedenie podľa veku ukázalo, že s vyšším vekom klesal podiel žiakov, ktorí ako informačný zdroj uvádzali rodičov, od veku 14 rokov sa zvyšoval význam informácií z internetu a vo veku 17 a 18 rokov zas kamarátov, prednášok v škole a médií (tabuľka 4).

Tabuľka 4: Osoby a inštitúcie, od ktorých dostali žiaci radu o bezpečnom používaní internetu podľa veku (v %)

	12 rokov	13 rokov	14 rokov	15 rokov	16 rokov	17 rokov	18 rokov
Rodič	78,5	71,1	70,9	67,4	63,6	62,3	62,4
Súrodenec	27,2	25,1	28,2	24,6	24,6	29,6	28,2
Iný príbuzný	17,4	19,8	16,1	19,5	19,6	13,5	16,2
Učiteľ	42,6	50,1	50,4	48,0	42,0	47,1	45,3
Spolužiak	22,1	19,8	25,3	23,2	22,8	26,9	23,9
Kamarát	31,8	30,4	34,0	39,1	38,5	49,3	42,7
Partner	2,6	3,5	4,9	6,2	10,5	8,2	17,1
Odborník na prednáške v škole	8,2	10,0	11,8	16,6	23,5	30,5	31,6
Internetové stránky	12,8	13,0	22,1	26,4	29,6	33,4	41,9
Médiá	17,9	19,2	17,0	23,4	25,9	31,0	35,9
Poskytovateľ internetových služieb	4,6	7,1	7,9	8,3	10,3	13,0	16,2
Niektiný	1,0	1,2	1,1	1,1	1,4	1,0	0,9

Poznámka: Súčet percent presahuje 100 % pre možnosť uvedenia viacerých odpovedí.

Niektoré zaujímavé rozdiely sa zistili aj podľa veľkosti bydliska žiaka. V najväčších mestách nad 100 000 obyvateľov oproti ostatným kategóriám miest a obcí žiaci výrazne častejšie uvádzali rodičov (77,1 %; do 2 000: 63,2 %; 2 000-10 000: 67,8 %; 10 001-50 000: 68,2 %; 50 001-100 000: 63,7 %) a naopak, výrazne menej kamarátov (31,3 %; do 2 000: 40,0 %; 2 000-10 000: 34,1 %; 10 001-50 000: 41,0 %; 50 001-100 000: 44,7 %), médiá (16,3 %; do 2 000: 24,7 %; 2 000-10 000: 23,2 %; 10 001-50 000: 26,5 %; 50 001-100 000: 22,7 %) a prednášku v škole (12,3 %; do 2 000: 20,5 %; 2 000-10 000: 17,7 %; 10 001-50 000: 20,0 %; 50 001-100 000: 17,9 %).

Tabuľka 5: Vybrané osoby a inštitúcie, od ktorých dostali žiaci radu o bezpečnom používaní internetu podľa kraja (v %)

	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
Rodič	74,2	61,9	69,0	61,3	69,3	66,5	65,2	74,3
Učiteľ	47,3	48,8	49,0	41,0	47,9	49,5	43,7	50,7
Kamarát	36,8	35,4	46,9	44,0	44,2	28,5	38,5	28,5
Internetové stránky	25,6	24,4	29,6	31,3	24,7	24,2	24,0	15,1
Spolužiak	23,0	22,0	30,7	25,7	24,7	19,6	22,5	21,1
Médiá	23,0	17,7	26,6	24,0	28,5	22,8	27,7	16,2
Odborník na prednáške v škole	16,4	13,1	23,9	23,3	21,0	14,6	21,2	10,9

Rozdiely boli aj podľa kraja. Rodičia ako informačný zdroj o bezpečnom používaní internetu dominoval u žiakov z Bratislavského a Košického kraja (tabuľka 5), čo korešponduje aj so zisteniami podľa veľkosti bydliska. Kamarátov menej uvádzali žiaci v Banskobystrickom, Košickom a Prešovskom kraji. Spolužiaci boli najviac zastúpení v Trenčianskom kraji, naopak, najmenej v Banskobystrickom kraji. Žiaci v Košickom kraji v menšej miere ako v ostatných krajoch uvádzali internetové stránky, médiá, ale aj prednášky v škole. Informovanie o bezpečnom používaní internetu vo vyučovacom procese učiteľmi bolo zastúpené vo všetkých krajoch v podobnej miere.

Zhrnutie

Súčasťou predkladaných zistení boli vybrané výsledky z výskumu žiakov základných a stredných škôl z roku 2021, ktoré zahŕňali druhostupňové triedenie za základné a stredné školy a demografické znaky a porovnanie so zisteniami z roku 2019. I keď väčšina žiakov sa za posledný rok vôbec osobne nestretla s viacerými online rizikami, podiel žiakov, ktorí mali dennodennú skúsenosť so škodlivými obsahmi alebo správaním, je vysoký. So sexuálnymi (11,9 %) alebo násilnými až šokujúcimi obsahmi (8,0 %) sa stretol denne každý desiaty žiak. Jednou z foriem sexuálneho násillia, nátlakom od neznámej alebo známej osoby na sexuálny styk, bolo denne konfrontovaných 3,1 % žiakov, týždenne 3,4 %, mesačne 4,9 % a párkrát do roka každý desiaty žiak (10,1 %). S agresívnym správaním na internete malo skúsenosť približne 4 % opýtaných. Internetové podvody vo forme emailov, správ alebo telefonátov so žiadosťou o peniaze uvádzalo o niečo viac opýtaných (4,4 %). So zneužitím svojich osobných údajov a informácií sa stretli približne 3 % žiakov. Častejšie boli s obťažujúcimi obsahmi a správaním konfrontovaní stredoškooláci, žiaci stredných odborných škôl, dievčatá, starší žiaci, z väčších miest a podľa kraja najmä žiaci z Trnavského a Nitrianskeho kraja. V porovnaní s rokom 2019 došlo k poklesu výskytu takmer všetkých sledovaných obťažujúcich obsahov a správani okrem nátlaku na sexuálny styk cez internet.

Dôležitú úlohu pri predchádzaní negatívnych skúseností mladého človeka pri používaní internetu zohrávala rodina, škola a kamaráti. Pri časti žiakov aj spolužiaci, internetové stránky a médiá. Prednášku odborníka alebo odborníčky v škole na tému bezpečnosti v online prostredí potvrdila pätina žiakov, výrazne častejšie žiakov v stredných školách. Preventívne pôsobenie zo strany školy počas vyučovacieho procesu potvrdili častejšie dievčatá, žiaci stredných odborných škôl a naopak, menej žiaci zo stredne veľkých miest a žiaci z Nitrianskeho a Prešovského kraja. Podľa kraja sa ukázalo, že najviac žiakov, ktorí deklarovali, že nikdy nedostali radu o tom ako používať internet bezpečne, bolo z Banskobystrického kraja (5,0 %; BA: 2,6 %; TT: 2,4 %; TN: 1,2 %; NR: 3,0 %; ZA: 0,4 %; PO: 3,1 %; KE: 2,1 %).

Preventívne pôsobenie školy počas vyučovacieho procesu zo strany učiteľov o bezpečnosti na internete potvrdila iba polovica žiakov a externého odborníka na prednáške v škole iba pätina opýtaných. Z uvedeného vyplýva, že preventívne pôsobenie zo strany školy je skôr nedostatočné. Do určitej miery ho nahrádza pôsobenie rodiny, ktorú ako informačný zdroj o bezpečnom používaní internetu potvrdilo 67,7 % žiakov. Preventívne pôsobenie školy v oblasti rizík spojených s používaním internetu by sa malo výrazne zlepšiť, predovšetkým v gymnáziách v rámci vyučovacieho procesu a v základných a stredných odborných školách prostredníctvom prednášok odborníkov na tému bezpečnosti na internete. Podľa veku žiakov, bolo by vhodné zvýšiť preventívne pôsobenie školy v tejto téme počas vyučovania u 12 a 16-ročných žiakov a na prednáškach odborníkov aj žiakov

do veku 16 rokov. Podľa veľkosti miest a obcí najmä v stredne veľkých mestách a prednášky odborníkov v najväčších mestách (Bratislava a Košice). Podľa kraja zas v Nitrianskom a Prešovskom kraji a prednášky v Košickom, Trnavskom a Banskobystrickom kraji. S dôrazom aj na to, že dievčatá a chlapci sú na internete konfrontovaní s rozdielnymi druhmi rizík. Podľa skupín ohrození najmä tému sexuálne obťažovanie a zneužívanie v online priestore.

Literatúra

▣ ŠEVČÍKOVÁ, A. a kol.: *Děti a dospívající online*. Praha: Grada publishing, 2014. ISBN 978-80-247-5010-1

▣ JANKOVÁ, M.: *Význam internetu a sociálních sítí v životě žáků základních a středních škol*. Bratislava: CVTI SR, 2020. ISBN 978-80-89965-35-9

Výskyt problémov a negatívnych dopadov počas zatvorených škôl v čase pandémie koronavírusu z pohľadu žiakov základných a stredných škôl

Dávid PELOŠJAN

CVTI SR

Anotácia: príspevok sa zaoberá zisteniami o negatívnych dopadoch náhleho prechodu žiakov základných a stredných škôl z prezenčnej formy výučby na dištančnú výučbu v dôsledku pandemických opatrení. Dáta o negatívnych dopadoch boli získavané v rámci dotazníkového zberu dát k výskumu v oblasti ľudských práv, multikultúrnej výchovy, extrémizmu a používania internetu v roku 2021. Zo zistení vyplýva, s akými typmi problémov sa žiaci v súvislosti s dištančnou výučbou najčastejšie stretávali a ako sa výskyt jednotlivých problémov líši podľa vybraných demografických znakov.

Kľúčové slová: žiaci, základné školy, stredné školy, dištančná výučba, online výučba, rodina, problémy, digitálne vybavenie, pandémia, covid-19.

Úvod

Náhly a nečakaný príchod pandémie covid-19 spustil proces zavádzania opatrení na zmiernenie šírenia choroby, ktoré sa týkali najmä obmedzení vychádzania a sociálneho kontaktu. Jeden z výraznejších dopadov obmedzení sa dotkol aj školstva a vzdelávania, ktoré podľa správy OSN (2020) zažilo najväčšie narušenie fungovania v modernej histórii. Školy na Slovensku museli pristúpiť k dištančnej forme vzdelávania, pod ktorou rozumieme diaľkové vzdelávanie prostredníctvom korešpondencie, telekomunikačných médií a iných prostriedkov, bez priameho kontaktu pedagógov so žiakmi (zákon č. 245/2008 Z. z., 2008, § 54 ods. 10).

V prerušení prezenčnej školskej dochádzky sa objavuje množstvo problémov vo viacerých aspektoch života žiakov. Patrí k nim aj prerušenie sociálneho kontaktu s rovesníkmi v období vývoja, počas ktorého sa formujú dôležité väzby a vzorce správania. Chýbajúci sociálny kontakt u detí môže narušiť utváranie sociálnych kompetencií v ich sociálnom prostredí, čo negatívne ovplyvní ich schopnosti komunikácie s rovesníkmi, utváranie si vzťahov a riešenie konfliktov. Zvýšené nároky na rodičov kvôli starostlivosti o priebeh výučby detí, najmä v období implementovania domácej práce a náhle zmeny v pracovnej a osobnej rutine rodičov mohli viesť k psychickému tlaku na členov domácnosti a k vzniku problémov v rodinných vzťahoch. V príspevku sa zameriavame aj na zisťovanie problémov žiakov spojených s nedostatočným technickým vybavením a digitálnymi zručnosťami na zabezpečenie riadneho procesu dištančnej výučby. Oblasť technickej pripravenosti žiakov je predmetom skúmania sociálnych nerovností, ktoré sa prehlbujú pri dlhodobom zavedení domácej výučby. Nedávne výskumy poskytujú údaje o vytváraní nerovností vo vzdelávaní podľa socio-ekonomického statusu rodiny žiaka, rovnako vo forme schopnosti žiakov plniť si svoje školské povinnosti, ako aj vo forme schopnosti rodičov žiakov suplovať rolu učiteľa v úlohe pomoci žiakom s učením (Pensiero, Kelly, Bokhove, 2021).

V dotazníku sme zisťovali mieru výskytu **pätnástich konkrétnych problémov**, ktoré mohli nastať v dôsledku prechodu na dištančnú výučbu. Žiaci mali taktiež možnosť v otvorenej kategórii „iný problém“ vyjadriť výskyt osobitného problému, ktorý nebol v otázke zahrnutý, no vyjadrenia boli zaznamenané minimálne (týkali sa najmä problémov s duševným zdravím).

Tabuľka 1: Miera výskytu vybraných problémov žiakov v dôsledku dištančnej výučby (v %)

Nedostatočné internetové pripojenie	62,8
Strata záujmu o učenie	45,6
Strata záujmu o vyučovanie	45,4
Úzkosť, nepohoda	26,9
Chýbajúci počítač/laptop/tablet	24,4
Nedostatočné digitálne zručnosti	22,3
Žiadne väčšie problémy	17,5
Choroba/úmrtie v rodine	14,7
Nedostatok peňazí v rodine	10,4
Hádky/ironické poznámky/zosmiešňovanie medzi rodičmi	8,0
Hádky/ironické poznámky/zosmiešňovanie voči mne v rodine	6,8
Nezamestnanosť v rodine	6,7
Alkohol/drogy v rodine	3,8
Fyzické násilie voči mne v rodine	1,7
Fyzické násilie medzi rodičmi	1,5
Iný problém	1,1
Sexuálne násilie voči mne v rodine	0,8

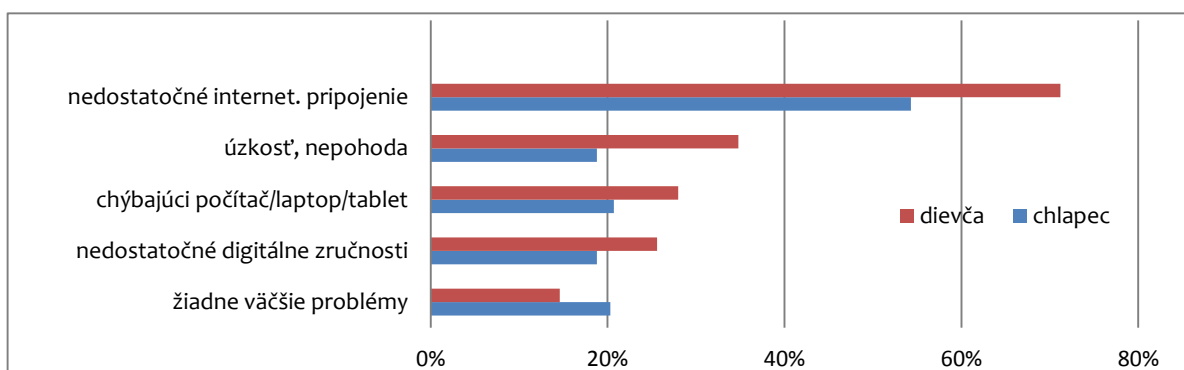
Poznámka: Percentuálny súčet presahuje 100 % pre možnosť voľby viacerých variantov.

Z výsledkov v tabuľke vidieť, že **najviac frekventovaným problémom**, ktorý mali žiaci po prechode na dištančnú výučbu, bolo **nedostatočné internetové pripojenie (62,8 % respondentov)**. Niečo menej ako polovica žiakov uviedla v takmer rovnakej miere **stratu záujmu o učenie alebo prípravu na vyučovanie (45,6 %)** a **stratu záujmu o vyučovanie (45,4 %)**. S duševnými ťažkosťami vo forme **úzkosti alebo nepohody** sa stretol približne každý štvrtý žiak (26,9 %). Približne rovnako veľká skupina žiakov uviedla **chýbajúce technologické zariadenie (počítač/laptop/tablet)** potrebné na proces online výučby (24,4 %) a **nedostačujúce digitálne znalosti** na zúčastňovanie sa online výučby (22,3 %). Menej časté boli problémy súvisiace so životom v rodinnom prostredí.

Žiakov v rodine trápili najmä **choroba alebo úmrtie (14,7 %)**, **nedostatok peňazí (10,4 %)**, **hádky alebo posmešky medzi rodičmi (8 %)** a **voči žiakovi (6,8 %)**. Závažnejšie rodinné problémy boli uvádzané najzriedkavejšie – s **fyzickým násilím v rodine** (medzi rodičmi alebo voči dieťaťu) sa stretlo približne 1,5 % žiakov a so **sexuálnym násilím v rodine voči dieťaťu** sa stretlo ani nie jedno percento žiakov (0,8 %). Dištančná výučba nespôsobilala žiadne väčšie problémy iba 17,5 % žiakom.

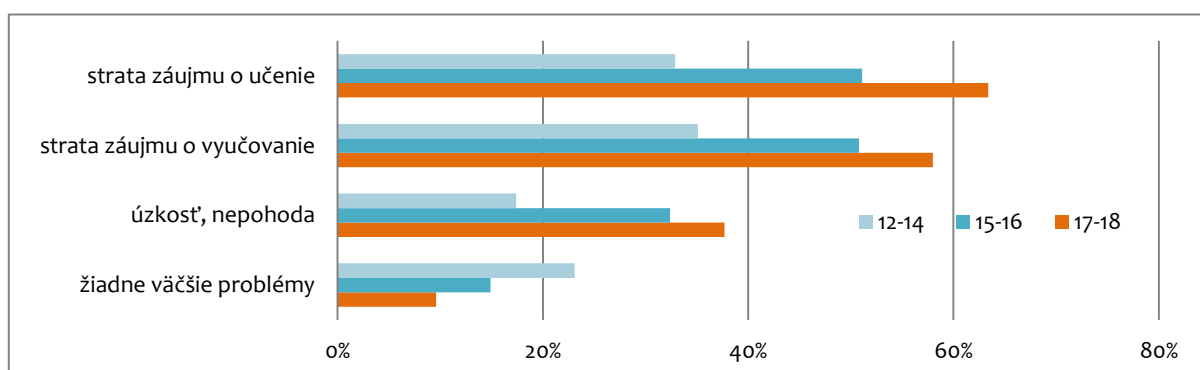
Pri porovnaní výskytu problémov u žiakov podľa rôznych demografických kategórií sme zistili viaceré významné skutočnosti. Podľa rodového rozdelenia **to boli väčšinou dievčatá, ktoré v súvislosti s dištančným vzdelávaním prežívali problémy**. Dievčatá potvrdili vo väčšej miere všetky sledované problémy, no významnejšie rozdiely evidujeme pri niektorých z nich. **Dievčatá mali viditeľne väčšie problémy technického druhu** (nedostatočné internetové pripojenie u dievčat častejšie o 16,9 p. b.; chýbajúci počítač/laptop/tablet o 7,3 p. b. a nedostatočné digitálne zručnosti o 6,8 p. b.) a **výrazne viac problémov s výskytom úzkosti a nepohody (o 16 p. b.)**.

Graf 1: Významné rodové rozdiely žiakov vo výskyt problémov spojených s dištančnou výučbou (v %)

Pri porovnaní vekových rozdielov vo výskyt problémov sme definovali tri vekové kategórie žiakov: žiaci v období puberty (vek 12 – 14 rokov), žiaci v období neskorkej puberty a skoršej adolescencie (15 – 16 rokov) a žiaci v období adolescencie (17 – 18 rokov). **Výsledky výskumu ukázali jasný trend častejšieho výskytu problémov spojených s dištančnou výučbou u starších žiakov a naopak, zriedkavejšieho u mladších žiakov. Najvýraznejší rozdiel evidujeme pri strate záujmu o učenie, ktorá sa prejavila takmer pri dvoch tretinách žiakov vo veku 17 – 18 rokov, pričom iba pri jednej tretine žiakov vo veku 12 – 14 rokov (rozdiel o 30,5 p. b.). Podobne výrazný rozdiel zaznamenávame aj pri strate záujmu o vyučovanie, ktorú vyjadril takmer každý šiesty žiak vo veku 17 – 18 rokov oproti približne tretine žiakov vo veku 12 – 14 rokov (rozdiel o 22,9 p. b.). Vekom sa zdá byť diferencovaný aj výskyt úzkosti alebo nepohody, ktorú zažívalo 37,7 % žiakov vo veku 17 – 18 rokov oproti 17,4 % žiakov vo veku 12 – 14 rokov (rozdiel o 20,3 p. b.).** Prežívanie počas dištančnej výučby bez žiadnych väčších problémov uvádzala takmer štvrtina (23,1 %) najmladšej vekovej kategórie žiakov oproti takmer desatine najstaršej (9,6 %).

Graf 2: Významné rozdiely u žiakov vo výskyt problémov spojených s dištančnou výučbou podľa veku (v %)

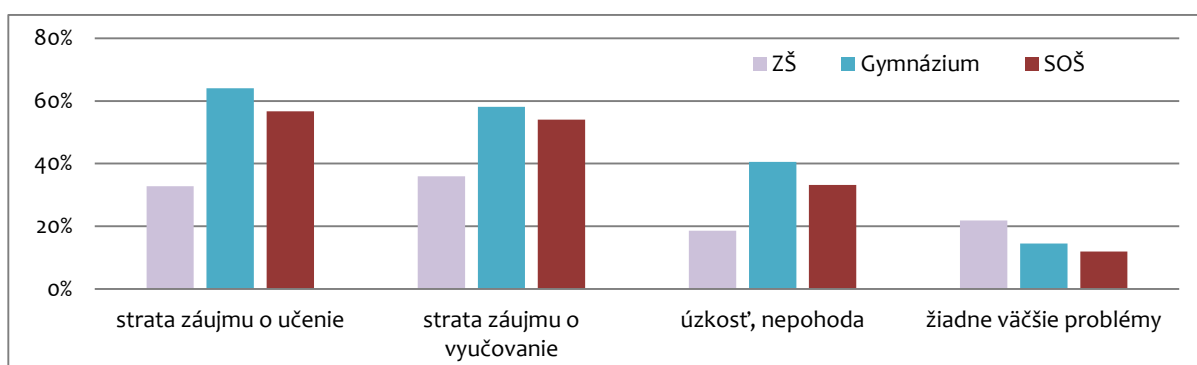

Miera výskytu problémov spojených s dištančnou výučbou sa líšila aj podľa typu školy žiakov. Výsledky skúmania odhalili **výrazne väčší výskyt takmer pri všetkých problémoch medzi žiakmi stredných škôl** v porovnaní so žiakmi základných škôl. Rozdiely v problémoch žiakov podľa typu školy sa vyskytovali najmä pri **strate záujmu o učenie, ktorú vyjadrilo až šesť stredoškôľakov z desiatich (59,3 %) oproti trom žiakom základnej školy z desiatich (32,8 %)**. Podobne je na tom aj **strata záujmu**

o vyučovanie, ktorú uvádza 55,4 % stredoškolákov oproti 35,9 % žiakov základnej školy. Pri podrobnejšom rozdelení žiakov podľa typu strednej školy zaznamenávame o niečo vyšší výskyt straty záujmu o učenie a vyučovanie medzi žiakmi gymnázií oproti žiakom strednej odbornej školy.

Pozornosť si vyžaduje skutočnosť, ktorá poukazuje na rozdiel vo výskyte úzkosti a nepohody medzi žiakmi, ktorá bola častejšie uvádzaná medzi stredoškolákmi (najmä medzi žiakmi gymnázií: 40,5 %) oproti žiakom základnej školy (18,6 %). Dištančnú výučbu bez žiadnych väčších problémov častejšie prežívali žiaci základnej školy (o 9 p. b.) oproti stredoškolákom.

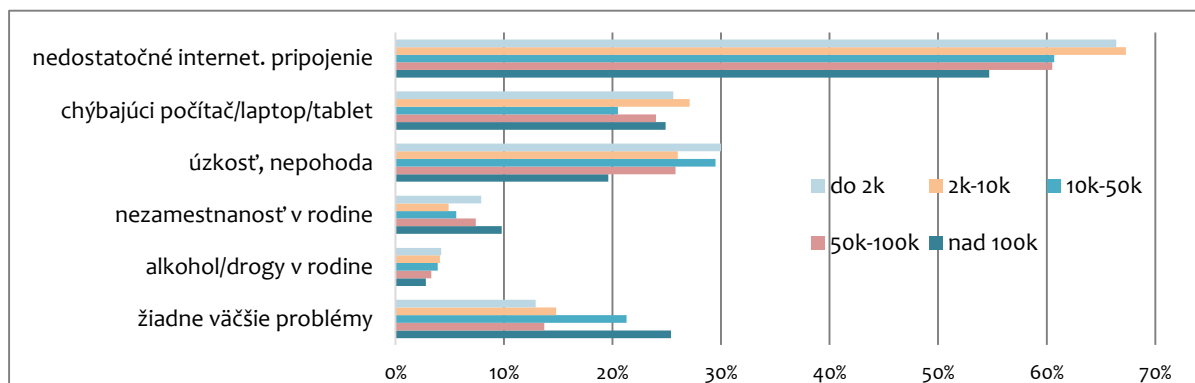
Graf 3: Rozdiely u žiakov vo výskyte problémov spojených s dištančnou výučbou podľa typu školy (v %)

Podľa veľkosti bydliska žiakov zaznamenávame rozdiely v prežívaní problémov žiakov najmä v súvislosti s technickým vybavením, duševným zdravím a pomermi v domácom prostredí žiakov. **Nedostatočné internetové pripojenie, rovnako ako aj chýbajúci počítač/laptop/tablet, trápili najmä žiakov z menších obcí/miest. Nedostatočné pripojenie na internet uvádzalo až 66,4 % žiakov z obcí/miest s počtom obyvateľov 2 001-10 000** oproti 54,7 % žiakov z veľkomiest (nad 100 000 obyvateľov). **Výskyt problémov s chýbajúcim technickým zariadením potrebným na priebeh online výučby bol o niečo viac vyrovnaný, avšak stále sa ukazuje byť vyšší medzi žiakmi z menších obcí/miest (do 2 000 a 2 001 – 10 000). Problémy s duševným zdravím v podobe úzkosti alebo nepohody sa vyskytovali najčastejšie medzi žiakmi z obcí s počtom obyvateľov do 2 000 (30 %), z obcí a stredne veľkých miest (2 001 – 10 000: 26 %; 10 001 – 50 000: 29,5 %) a najmenej často u žiakov z veľkých miest (50 001 – 100 000: 25,8 %) a veľkomiest (nad 100 000: 19,6 %).**

Rozdielny výskyt problémov medzi žiakmi sa týkal aj nezamestnanosti v rodine, ktorá trápila v najväčšej miere žiakov z veľkomiest (9,8 %) oproti iným žiakom. Napriek pomerne nízkemu celkovému výskytu problémov žiakov s alkoholom/drogami v rodine zaznamenávame trend častejšieho problému medzi žiakmi z najmenších obcí (do 2 000 obyvateľov: 4,2 %), ktorého miera postupne klesala vo väčších mestách a veľkomestách. Celkovo možno skonštatovať, že dištančnú výučbu prežívali bez väčších problémov najmä žiaci z veľkomiest a stredne veľkých miest oproti žiakom z obcí a malých miest.

Graf 4: Rozdiely u žiakov vo výskyte problémov spojených s dištančnou výučbou podľa veľkosti bydliska (v %)

Porovnanie podľa krajov poukazuje na ďalšie rozdiely vo výskyte problémov, ktoré žiakov trápili. Problémy technického charakteru a problémy s nedostatkom peňazí v rodine boli podľa dát príznačné skôr pre kraje východného a stredného Slovenska, problémy v rodinnom prostredí a so vzťahmi v rodine skôr pre kraje západného Slovenska.

Problémy s nedostatočným internetovým pripojením sa v najväčšej miere vyskytovali medzi žiakmi Žilinského (68,9 %) a Prešovského kraja (68 %) a naopak, v najnižšej miere medzi žiakmi Trnavského (56,1 %) a Bratislavského kraja (59,9 %). Chýbajúci počítač/laptop/tablet najčastejšie uvádzali žiaci Košického (32,2 %), Prešovského (28,6 %), Banskobystrického (28,6 %) a Žilinského kraja (25,8 %). So stratou záujmu o vyučovanie a učenie sa stretli výrazne častejšie žiaci Žilinského (vyučovanie: 50,6 %; učenie: 47,2 %) a Trnavského kraja (vyučovanie: 48,6 %; učenie: 48,6 %) a najnižšiu mieru straty záujmu sme zaznamenali v Košickom kraji (vyučovanie: 36,7 %; učenie: 38,9 %).

Problémy s úzkosťou a nepohodu prežívali výnimočne častejšie žiaci Prešovského kraja (32 %), čo je navyše v porovnaní so žiakmi susedného – Košického kraja (21,2 %) výrazná prevaha, v Nitrianskom kraji 30,9 %. Žiakov východného Slovenska okrem už spomínaných rozdielov vo väčšej miere trápil aj nedostatok peňazí v rodine (Košický: 13,4 %; Prešovský: 13 %). Príznačné pre žiakov západného Slovenska boli konkrétne problémy súvisiace so vzťahmi v domácom prostredí. Výnimočne často oproti ostatným žiakom sa stretávali s hádkami/posmeškami/negatívnymi poznámkami medzi rodičmi (12 %) a fyzickým násilím medzi rodičmi (2,4 %) žiaci Bratislavského kraja. Celkovo možno podľa dát konštatovať, že dištančnú výučbu prežívali bez žiadnych väčších problémov najčastejšie žiaci Košického (22,6 %) a Banskobystrického kraja (21,9 %) a naopak, najmenej žiaci Prešovského (12,7 %) a Žilinského kraja (12 %).

Tabuľka 2: Výskyt problémov spojených s dištančnou výučbou u žiakov podľa krajov (v %)

	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
Nedostatočné internet. pripojenie	59,9	56,1	62,1	64,8	68,9	63,6	68,0	61,1
Chýbajúci počítač/laptop/tablet	21,9	20,4	19,9	19,9	25,8	28,6	28,6	32,2
Nedostatočné digitálne zručnosti	21,7	20,7	23,5	21,3	19,9	22,6	26,4	21,9
Strata záujmu o vyučovanie	47,3	48,6	45,6	44,2	50,6	43,8	45,7	36,7
Strata záujmu o učenie	44,4	48,6	46,2	50,2	47,2	41,0	48,1	38,9
Úzkosť, nepohoda	26,2	20,7	28,4	30,9	29,6	26,5	32,0	21,2
Nedostatok peňazí v rodine	10,4	10,0	7,6	10,0	11,2	7,1	13,0	13,4
Nezamestnanosť v rodine	7,8	7,2	6,1	7,3	5,6	4,2	8,1	6,7
Choroba/úmrtie v rodine	17,9	12,2	15,0	15,6	12,4	12,7	19,6	10,6
Alkohol/drogy v rodine	4,0	4,7	3,1	5,3	4,5	2,5	2,5	3,9
Hádky/poznámky/zosmiešňovanie medzi rodičmi	12,0	5,3	9,2	10,0	8,6	5,7	8,1	4,2
Fyzické násilie medzi rodičmi	2,4	0,9	0,9	1,7	1,9	1,4	0,9	1,8
Hádky/poznámky/zosmiešňovanie voči mne v rodine	7,5	8,8	6,1	9,3	7,5	2,5	8,4	3,2
Fyzické násilie voči mne v rodine	1,6	3,1	1,2	1,3	1,5	0,7	2,2	1,8
Sexuálne násilie voči mne v rodine	0,5	1,9	0,6	0,0	0,0	1,1	0,6	1,4
Iný problém	1,9	0,3	0,6	1,0	1,5	1,8	0,6	1,1
Žiadne väčšie problémy	19,0	17,6	18,3	15,0	12,0	21,9	12,7	22,6

V analýze výsledkov sme sa zamerali aj na zisťovanie súvislostí medzi výskytom problémov u žiakov a typom rodinného prostredia podľa rodičovskej starostlivosti a vzťahmi žiakov s ich rodičmi (rodičom). Rozdiely vo výskyte problémov žiakov boli oveľa výraznejšie podľa vzťahov žiakov s ich rodičmi (rodičom) oproti rozdielom podľa typu rodinného prostredia. Treba však zdôrazniť, že v niektorých prípadoch sa pravdepodobne stretávame s pôsobením konkrétneho problému ako závislého faktoru pre rozdiely vo vzťahoch s rodičmi (výskyt alkoholu/drog v rodine je v pozícii závislej premennej voči kvalite vzťahov žiaka s rodičmi).

Pri žiakoch s horšími alebo apatickými vzťahmi s rodičmi zaznamenávame častejšie prežívanie všetkých problémov spojených s dištančnou výučbou. Štatisticky významné sú rozdiely vo výskyte problémov s hádkami, zosmiešňovaním alebo negatívnymi poznámkami medzi rodičmi, ktoré zažívali oveľa častejšie žiaci so zlými/apatickými vzťahmi s rodičmi (rozdiel o 26 p. b.). Za významné považujeme taktiež rozdiely v problémoch so stratou záujmu o učenie (o 19,7 p. b.) a tiež o vyučovanie (o 17,6 p. b.), v oboch prípadoch výrazne častejšie u žiakov so zlými/apatickými vzťahmi s rodičmi. Výskyt problémov s úzkosťou a nepohodou je tiež výrazne častejší (o 18,9 p. b.) medzi žiakmi so zlými/apatickými vzťahmi s rodičmi. Štatisticky významné korelácie evidujeme aj v ďalších problémoch, ktoré sú zobrazené v grafe 5.

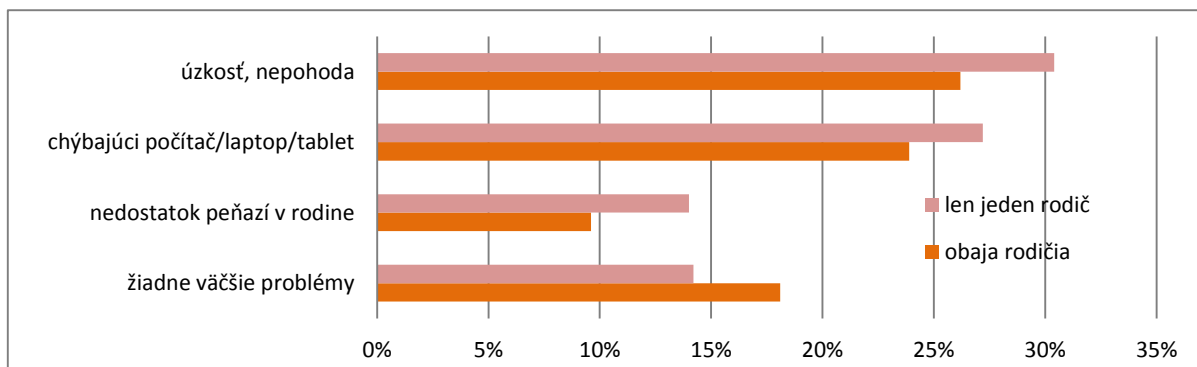
Graf 5: Rozdiely u žiakov vo výskyte problémov spojených s dištančnou výučbou podľa vzťahov žiakov s rodičmi (v %)

Z dát sa ďalej dozvedáme, že výskyt problémov spojených s dištančnou výučbou je takmer v každom prípade častejší pri žiakoch, ktorí žijú len s jedným rodičom.

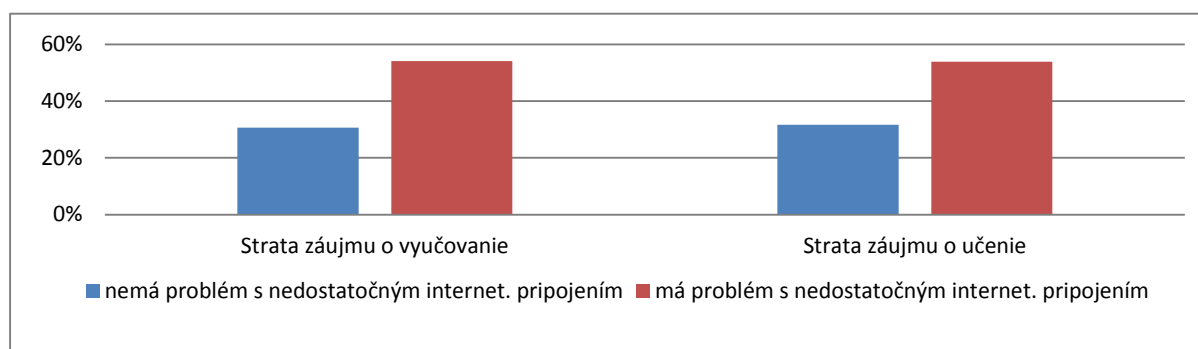
Najvýznamnejší rozdiel zaznamenávame pri problémoch s nedostatkom peňazí v rodine (o 4,4 p. b.) a zažívaním úzkosti nepohody (o 4,2 p. b.). V oboch prípadoch výrazne častejšie u žiakov žijúcich s jedným rodičom. Žiakov žijúcich s jedným rodičom častejšie (o 3,3 p. b.) trápili aj problémy s chýbajúcim počítačom/laptopom/tabletom potrebným pre online výučbu.

Graf 6: Rozdiely u žiakov vo výskyte problémov spojených s dištančnou výučbou podľa typu rodinného prostredia žiakov (v %)

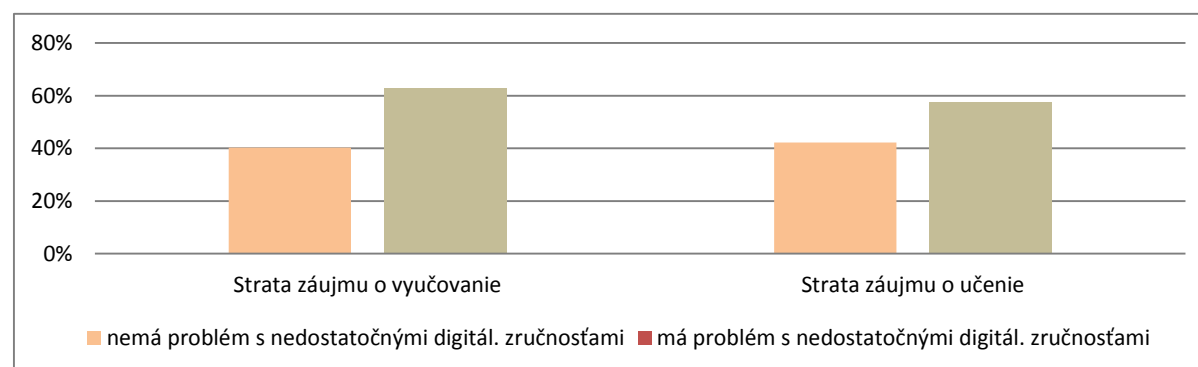

Ukazuje sa, že rozlične prežívali problémy so stratou záujmu o učenie a vyučovanie žiaci podľa toho, či doma majú dostatočné internetové pripojenie, alebo či majú dostatočné digitálne zručnosti. **Evidujeme viditeľne vyššie percento žiakov, ktorí stratili záujem o školské aktivity a povinnosti v prípade, ak nemali dostatočné internetové pripojenie a nemali dostatočné digitálne schopnosti.**

Graf 7: Rozdiely v problémoch so stratou záujmu o učenie a vyučovanie u žiakov podľa dostatočnosti internetového pripojenia (v %)

Graf 8: Rozdiely v problémoch so stratou záujmu o učenie a vyučovanie u žiakov podľa dostatočnosti digitálnych zručností žiakov (v %)

Zhrnutie

V článku boli prezentované základné zistenia o problémoch spojených s dištančnou formou výučby, ktoré boli u žiakov najčastejšie. Porovnanie výskytu podľa socio-demografických znakov žiakov nám dáva možnosť dokonalejšie nazrieť do ťažkostí každodenného života dnešných žiakov a lepšie porozumieť ich problémom, ktoré vyplývajú z nedávnych zmien v ich bežnej rutine školského a sociálneho života.

Autori z Inštitútu vzdelávacej politiky (IVP) v hlavných zisleniach dotazníkového prieskumu (2020) prezentovali kritické oblasti fungovania dištančnej výučby na Slovensku, ktoré sa do istej miery ukázali aj vo výsledkoch nášho výskumu. IVP konštatuje, že až 18,5 % z celkovej žiackej populácie sa neučilo počas dištančnej formy vzdelávania pomocou internetu, pričom dodáva, že offline výučba je v porovnaní s online výučbou výrazne menej efektívna.

Vo výsledkoch výskumu sme sa dozvedeli, že problémy s nedostatočným internetovým pripojením trápili vyše šesť žiakov z desiatich a problémy s chýbajúcim počítačom/laptopom/tabletom na uskutočnenie online výučby približne štvrtinu žiakov. Približne štvrtina žiakov taktiež uviedla nedostatok digitálnych zručností na riadnu online výučbu.

Súvislosť medzi spomínanými technickými problémami žiakov a kvalitou výučby a učenia sa ukázala byť významná, pretože sme evidovali zreteľne vyššie percento žiakov, ktorí stratili záujem o učenie a vyučovanie medzi žiakmi s nedostatočným internetovým pripojením a nedostatočnými digitálnymi zručnosťami. Možno teda predpokladať, že uvedené technické problémy žiakov výrazne obmedzili a skomplikovali riadny priebeh online výučby.

Výsledky výskumu poukázali na niekoľko rizikových skupín, pri ktorých sa ukázala vyššia pravdepodobnosť výskytu niektorých problémov. Dievčatá, napríklad, vyjadrili výskyt problémov častejšie ako chlapci, no najmä pri technických problémoch, digitálnych zručnostiach a problémoch s úzkosťou/nepohodou. Problémy častejšie uvádzali žiaci stredných škôl v porovnaní so žiakmi základnej školy, predovšetkým pri problémoch súvisiacich so stratou záujmu o učenie a vyučovanie. Podľa vekových skupín evidujeme častejší výskyt problémov skôr u starších žiakov, platí to najmä pri strate záujmu o učenie a vyučovanie.

Vo výsledkoch výskumu sa mierne dotýkame témy nerovností v kvalite dištančnej výučby žiakov podľa socio-ekonomických faktorov v rodinných podmienkach. Dozvedeli sme sa, že žiaci žijúci s jedným rodičom majú pravdepodobnejší výskyt takmer všetkých problémov, najmä problémov s úzkosťou a nepohodou, chýbajúcim technickým zariadením potrebným pre online výučbu a nedostatkom peňazí v rodine. Pri žiakoch zažívajúcich problémy s nedostatkom peňazí v rodine zas zaznamenávame výrazne vyššiu pravdepodobnosť výskytu takmer všetkých ostatných problémov, najmä problémov s úzkosťou a nepohodou, problémov s technickým vybavením a stratou záujmu o vyučovanie a učenie. Pri žiakoch zažívajúcich nezamestnanosť v rodine evidujeme výrazne vyššiu pravdepodobnosť rovnakých problémov.

V prípade budúcich plánov prerušenia prezenčnej výučby v základných a stredných školách je nevyhnutné, aby sa inštitúcie, pedagógovia, ale aj rodičia žiakov, dostatočne pripravili na zabezpečenie čo najkvalitnejšieho priebehu vyučovania podľa aktuálnych dostupných dát. Jedným z mnohých odporúčaní je aktívna snaha o zvýšenie počtu žiakov schopných podieľať sa na online výučbe pomocou zlepšenia prístupu žiakov k technickým zariadeniam a vzdelávania v oblasti digitálnych zručností. Odporúča sa tiež osobitná starostlivosť o duševné zdravie žiakov zvýšením kapacít pedagogických a psychologických zamestnancov pracujúcich aj online formou a zlepšovaním spolupráce rodiča a pedagóga tak, aby sa zmiernili negatívne psychické dopady na žiaka.

Informačné zdroje

▣ OSTERTÁGOVÁ, ČOKYNA, 2020. *Hlavné zistenia z dotazníkového prieskumu v základných a stredných školách o priebehu dištančnej výučby v školskom roku 2019/2020*. Inštitút vzdelávacej politiky, 2020.

▣ PENSIERO, KELLY, BOKHOVE et al., 2021. *Learning inequalities during the Covid-19 pandemic. a longitudinal analysis using the UK Understanding Society 2020 and 2021 data*. University of Southampton, 2021.

▣ Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Množstvo času stráveného na internete u študentov vybraných stredných škôl v Nitre

Ivan RÁC

Ústav romologických štúdií FSVaZ UKF v Nitre

Anotácia: príspevok mapuje teoretické a metodologické východiská rizík závislosti od internetu mladých ľudí. Autor prezentuje výsledky výskumu realizovaného v roku 2020, ktorý bol zameraný na zisťovanie množstva času stráveného na internete u študentov vybraných stredných škôl v Nitre.

Kľúčové slová: netholizmus, čas strávený na internete, spúšťače závislosti, mladí ľudia, prevencia nelátkových závislostí.

Úvod

Mladí ľudia sa stotožňujú s novými technickými vymoženosťami, ktoré im pomáhajú zvládať rýchle tempo súčasného života. Moderná doba so sebou prináša počítače, internet, e-mail, mobilné telefóny a rôzne iné moderné vymoženosti. Mladý človek novú techniku bez zábran a problémov prijíma, ovláda, ale i kontroluje. Technologický „boom“ sprevádza človeka a prináša aj isté problémy, ktoré sa objavujú súčasne s narastajúcou silou využívania technológií. Ich nadmerné používanie môže vyústiť až do vzniku tzv. novodobých nelátkových závislostí (Fischer, Škoda, 2014). Autor Marks (1990) dodáva, že mnoho ľudí si myslí, že termín závislosť sa objavuje len v prípadoch, keď jedinec užíva chemické látky, zriedkavo je daná i tzv. behaviorálnym excesom. Benkovič (2011) vo svojom článku konštatuje, že nové technické vymoženosti so sebou priniesli nielen zvládanie rýchleho tempa súčasného života, ale aj problémov. Začíname sa stretávať s prvými liečenými klientmi, ktorí majú problémy s nadmerným používaním mobilného telefónu, internetu – sociálnych sietí a online počítačovými hrami¹. Základné charakteristiky nelátkových závislostí sú zatiaľ podobné charakteristikám patologického hráčstva, sú to tzv. poruchy návykov a impulzov (Spitzer, 2012)².

Súčasný internetový svet sa stal neodmysliteľnou súčasťou nášho života. Sprevádza nás doma, v zamestnaní, v škole (Nábělek, 2007). Na wifi sieť sa vieme zadarmo napojiť, stretáme sa s jej využitím takmer všade. Ale vie mladý človek nájsť hranicu, aby sa využívanie internetu nestalo pre neho skôr záťažou než prínosom? Gregussová a Drobny (2013) poukazujú na pozitívny vplyv internetu a sociálne siete charakterizujú ako priestor, kde majú ľudia možnosť vystupovať, komunikovať, rozvíjať existujúce vzťahy so snahou nadviazať nové vzťahy. Na druhej strane s internetom sa spájajú aj záporné stránky. Dnešná mládež už od útleho veku trávi mnoho hodín za počítačom. Nemá dostatok pohybu, myšlienky má roztrúsené, zabúda na zážitky spojené s priateľmi, dobrodružstvami, či nevinnými detskými hrami. Cramer (2018) vo svojom článku upozorňuje, že sociálne médiá sa stali priestorom, v ktorom si človek vytvára a buduje vzťahy, formuje identitu, vyjadruje sa a učí o okolitom svete.

¹ Pozri: Heretik (2004), Nešpor et al (2011), Hroncová (2004), Prunner (2008) a ďalší.

² Fischer, Škoda (2014) o tejto závislosti hovoria, že postihnutá osoba dlhodobo zanedbáva svoje pracovné povinnosti, školu, vzťahy a sociálne kontakty, kedy sa objavujú somatopsychické poruchy (porucha správania, sústredenia, pozornosti a objavujú sa rôzne bolesti chrbtice, očí). Autorka Sejčová (2011) dopĺňa, že postihnutá osoba si uvedomuje narastajúce napätie a popisuje to ako nepohodu, nepokoj, tlak a dokonca i výbuch energie.

Metodologické východiská

Vychádzajúc z nadobudnutých teoretických poznatkov o danej problematike sme stanovili výskumný problém: *Existuje súvislosť medzi vybranými deskriptívnymi charakteristikami a závislosťou od sociálnych sietí u mladých ľudí?* Nadväzujúc na hlavnú výskumnú otázku sme stanovili parciálne ciele výskumu, ktorými zisťujeme:

- ▶ či existuje súvislosť medzi rodom a časom stráveným na internete,
- ▶ či čas strávený na internete má vplyv na školskú klasifikáciu študentov,
- ▶ či dievčatá trávajú viac času čítaním ako chlapci,
- ▶ aké sú prejavy a dopad závislosti od sociálnych sietí.

V súlade s hlavným a parciálnymi cieľmi výskumu sme stanovili hypotézy:

H1: Predpokladáme, že existuje súvislosť medzi rodom a časom stráveným na internete.

H2: Predpokladáme, že čas strávený na internete má vplyv na školskú klasifikáciu študentov.

H3: Predpokladáme, že dievčatá trávajú na internete viac času čítaním ako chlapci.

Výskum sa realizoval metódou dotazníkového zisťovania v dvoch vybraných stredných školách v Nitre – v Obchodnej akadémii a Piaristickom gymnáziu Sv. Jozefa Kalazanského. Výskumnú vzorku tvorilo 115 študentov vo veku od 18 do 19 rokov. Takmer 56 % bolo žien (64 respondentiek) a 44 % (51 respondentov) mužov. Údaje boli spracované prostredníctvom programu SPSS a boli interpretované v jednotlivých podsúboroch podľa vopred stanovených demografických znakov.

Registrácia respondentov na sociálnych sieťach

Zistenie v registrácii na sociálnych sieťach poukázalo na zaujímavé, ale neprekvapivé výsledky. Z celkového počtu oslovených študentov iba 1 respondent nie je registrovaný na žiadnej sociálnej sieti (0,87 %). Najmenej zaujímavou sociálnou sieťou medzi respondentmi je Badoo, ktorú si vybralo 27 respondentov (23,48 %). Google+ patrí medzi menej zaujímavé sociálne stránky, napriek tomu má vysoký počet registrácií aj v našej skupine oslovených – 73 respondentov (63,48 %). Podobnú úspešnosť (65,22 %) dosiahla slovenská sociálna stránka Pokec, ktorú si vybralo 75 respondentov. Medzi mladými študentmi je preferovaná sociálna sieť Instagram, za ktorú hlasovalo 82 (71,3 %) respondentov. Twitter patrí podľa vyjadrenia respondentov k druhej najpoužívanejšej sociálnej sieti, zvolilo si ju 89 respondentov (77,39 %). Najpoužívanejšou sociálnou sieťou medzi respondentmi je Facebook, zaregistrovaných je na nej až 99 respondentov (86,09 %).

Tabuľka 1

Názov siete	%	N
Facebook	86,09	99
Twitter	77,39	89
Instagram	71,3	82
Pokec	65,22	75
Badoo	23,48	27
Google+	63,48	73
na žiadnej	0,87	1

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

Čas strávený na internete v priebehu jedného dňa

Z celkového počtu respondentov najpočetnejšiu skupinu tvorili študenti, ktorí denne strávia na internete 2 až 4 hodiny. Do tejto skupiny patrilo 27 respondentov (23,48%). V druhej skupine je 24 respondentov (20,87%), trávajú na internete denne 1 až 2 hodiny. Výskum preukázal, že do extrémnych časových rozsahov zachádza 19 respondentov (16,52%), ktorí venujú svoj voľný čas internetu 4 až 6 hodín denne a 11 respondentov (9,57%), ktorí potvrdzujú, že na internete sú viac ako 6 hodín denne. Na druhej strane, výskum preukázal pozitívnu skutočnosť, že 18 respondentov (15,65%) trávi na internete pol až jednu hodinu denne. Menej než polhodinu denne trávi na internete 15 respondentov (13,04%). Jeden respondent (0,87%) trvá na tom, že na internet nechodí vôbec, netrávi pri ňom žiadny čas. Výskum preukázal negatívnu skutočnosť, že študenti trávajú každý deň na internete pre vlastný pôžitok, najčastejšie 1 až 4 hodiny.

Tabuľka 2

Časová dotácia	%	N
2-4 hodiny	23,48	27
1-2 hodiny	20,87	24
4-6 hodín	16,52	19
30-60 minút	15,65	18
menej ako 30 minút	13,04	15
viac ako 6 hodín	9,57	11
na internet nechodím vôbec	0,87	1
SPOLU	100	115

Častosť navštevovania sociálnych sietí

Najpočetnejšiu skupinu tvorí 55 (47,83%) respondentov z celkového počtu oslovených, ktorí sociálne siete navštevujú denne. Druhá najpočetnejšia skupina – 26 (22,6%) respondentov navštevuje sociálne siete 4 až 5 dní v týždni, je to takmer štvrtina. Medzi menej početnú skupinu patrí 18 respondentov (15,65%), ktorí sociálne siete navštevujú 2 až 3 dni v týždni. Raz za týždeň navštevuje sociálne siete iba 10 respondentov (8,7%). Na pravidelnosti používania sociálnych sietí netrvá 5 respondentov (4,35%), ktorí sociálne siete navštevujú 1 až 3-krát do mesiaca. Jeden respondent (0,87%) vôbec nenavštevuje sociálne siete. Výskumom sme zistili, že na sociálnych sieťach denne trávi čas viac než polovica mladých ľudí do veku 19 rokov.

Tabuľka 3

Frekvencia	%	N
denne	47,83	55
4-5 dní v týždni	22,6	26
2-3 dni v týždni	15,65	18
raz za týždeň	8,7	10
1-3 do mesiaca	4,35	5
vôbec	0,87	1
SPOLU	100	115

Neprijemné pocity počas trávenia dlhšieho času pri internete

Respondenti uviedli v priemere 3 odpovede na jedného osloveného študenta, získali sme celkovo 311 odpovedí. Výskumom sme zistili, že z celkového počtu respondentov, 99 študentov (86,09%) zaraďuje medzi neprijemné pocity počas „čítovania“ alebo hry na internete deficit konzumácie jedla. Ďalšia početná skupina – 83 respondentov (72,18%) sa sťažuje na bolesti chrbta. Takmer polovica až 55 respondentov (47,83%) trpí bolesťou hlavy. Medzi ďalšie neprijemné pocity počas trávenia dlhšieho času pri internete patrí aj bolesť očí, či končatín. Bolesť očí spomenulo 31 respondentov (26,96%), bolesť končatín 14 respondentov (12,17%). Z celkového počtu až 21 respondentov (18,26%) neuviedlo žiadne problémy spojené s trávením dlhšieho času pri internete. 8 respondentov (6,96%) označilo inú možnosť, väčšina z nich spomenula lenivosť, únavu, apatiu, či odchod mimo realitu, malátnosť, ale bol aj respondent, ktorý uviedol príjemné pocity uspokojenia.

Tabuľka 4

Nepríjemné pocity počas trávenia dlhšieho času pri internete	%	N
trpím bolesťou hlavy	47,83	55
mám bolesť očí	26,96	31
mám bolesť chrbta	72,18	83
trpím bolesťou končatín	12,17	14
keď četujem/hrám sa, vôbec nejem	86,09	99
nevnímam žiadne zmeny	18,26	21
iné	6,96	8
SPOLU	-	311

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli odpovedať prostredníctvom viacerých možností.

Dlhšie zotrvanie respondentov na internete

Zistili sme, že vyše polovica respondentov pravidelne – 59 respondentov (51,3 %) každý deň zotrva na internete dlhšie ako pôvodne plánovala. Dlhšie zotrvanie respondentov na internete ako bol ich pôvodný plán v rozsahu 3-krát týždenne uviedlo 25 študentov (21,74 %). 11 respondentov (9,56 %) potvrdilo dlhšie zotrvanie na internete iba jedenkrát týždenne. Menej početnú skupinu tvorili respondenti, ktorí uviedli, že raz za 2 týždne strávil surfovaním po internete dlhšie než plánovalo 9 respondentov (7,83 %). Výskumom sme zistili, že iba jedenkrát mesačne trávilo dlhšie iba 7 respondentov (6,09 %). Neprekvapujúcim zistením bolo, že iba 4 študenti (3,48 %) sa v online priestore vôbec nezdržiava dlhšiu dobu, než to považujú za potrebné.

Tabuľka 5

Dlhšie zotrvanie respondentov na internete	%	N
denne	51,3	59
týždenne 3-krát	21,74	25
týždenne 1-krát	9,56	11
raz za dva týždne	7,83	9
raz za mesiac	6,09	7
vôbec nezostávam online dlhšie	3,48	4
SPOLU	100	115

Frekvencia výskytu problémov so spánkom

Výskumom sme zistili, že až jednu tretinu – 39 respondentov (33,91 %) majú každú noc problémy so spánkom. Ďalšie početné zastúpenie – 22 študentov (19,13 %) trpí deficitom spánku týždenne trikrát. Výskum preukázal nespavosť jedenkrát týždenne pri 18 respondentoch (15,65 %) a raz za dva týždne pri 15 respondentoch (13,04 %). Pozitívnym zistením bolo, že 11 respondentov (9,57 %) na otázku odpovedalo záporne, t. j. internet v noci nepoužívajú. Z celkového počtu sa iba 10 respondentov (8,7 %) vyjadrilo, že pre „nočné internetovania“ nespí približne raz za mesiac. Výskum poodhalil časté využívanie internetu u mladých v nočných hodinách, čo môže výrazne vplývať na ich celkovú nepohodu počas dňa a ich biorytmus.

Tabuľka 6

Nespavosť pre internetovanie v noci	%	N
každú noc	33,91	39
týždenne 3-krát	19,13	22
týždenne 1-krát	15,65	18
raz za dva týždne	13,04	15
raz za mesiac	8,7	10
nevyužívam internet v noci	9,57	11
SPOLU	100	115

Sťažnosti od blízkych z dôvodu používania internetu

Najpočetnejšiu skupinu z celkového počtu tvorí 28 respondentov (24,35 %), ktorým sa blízki sťažujú až trikrát týždenne. Ďalšia početná skupina – 26 študentov (22,6 %) počúva sťažnosti blízkych raz týždenne. Sťažnosti blízkych denne počúva 24 respondentov (20,87 %). Blízki sa 17 respondentom (14,78 %) vôbec nesťažujú na nadmerný čas strávený pri internete. Raz za 2 týždne sa na 11 respondentov (9,57 %) spustia sťažnosti blízkych pre nadmerné používanie internetu. Sťažnosti si vypočujú raz za mesiac 9 respondenti (7,83 %).

Tabuľka 7

Sťažnosti od blízkych	%	N
denne	20,87	24
3-krát týždenne	24,35	28
raz týždenne	22,6	26
raz za dva týždne	9,57	11
raz za mesiac	7,83	9
vôbec sa nesťažujú	14,78	17
SPOLU	100	115

Zaujatosť internetom v „offline“ čase

Z celkového počtu oslovených respondentov iba 5 respondentov (4,35 %), nie je vôbec zaujatých internetom, ak sú offline. Zaujatosť internetom počas toho ako sú offline mnohokrát za deň uviedlo 17 respondentov (14,78 %). Takmer jedna pätina respondentov priznáva, že sú internetom zaujatí 5 až 10-krát za deň, čo predstavuje 21,74 % z celkového počtu oslovených. 30 respondenti (26,09 %) sú neustále zaujatí internetom aj počas toho, keď sú offline. Najpočetnejšia skupina – 38 respondentov (33,04 %) je zaujatá internetom každú hodinu. Výskum preukázal veľmi významný vplyv internetu na pozornosť mladých ľudí aj keď internet práve nepoužívajú. Ide o negatívne zistenie, poukazuje na vplyv internetu na mladých ľudí a výrazne zasahuje do ich životov.

Tabuľka 8

Zaujatosť internet počas „offline“	%	N
neustále na to myslím	26,09	30
asi každú hodinu	33,04	38
5-10-krát za hodinu	21,74	25
mnohokrát za deň, ani to neviem zrátať	14,78	17
vôbec ma to počas dňa nenapadne	4,35	5
SPOLU	100	115

Zotrvanie na internete nad plánovaný čas

Z celkového počtu respondentov temer polovica 58 študentov (50,44 %) si zakaždým, keď je na internete, povie: „ešte pár minút“. Druhá najpočetnejšia skupina – 35 respondentov (30,43 %) zotráva na internete nad svoj stanovený časový rámec pri každom druhom používaní internetu. Negatívnym zistením výskumu je, že iba 10 študentov (8,7%) nemá za potrebu zotrvať na internete nad ich stanovený časový rámec. Výskum poukázal na výrazný vplyv internetu, pretože až 93 respondentov (80,87 %), minimálne pri každom druhom používaní internetu, zotrvá pri obrazovke dlhšie ako plánovalo.

Tabuľka 9

Zotrvanie na internete nad plánovaný čas	%	N
zakaždým, keď som na internete	50,44	58
asi každé druhé posedenie pri internete	30,43	35
stáva sa mi to zriedkakedy	10,43	12
vôbec sa mi to nestáva, vždy viem, kedy treba skončiť	8,7	10
SPOLU	100	115

3 Vyhodnotenie hypotéz a závery

Prvou hypotézou bolo: H₁: Predpokladáme, že existuje súvislosť medzi rodom a časom stráveným na internete. H₁₀: Predpokladáme, že neexistuje súvislosť medzi rodom a časom stráveným na internete.

Tabuľka 10

Rod	Čas strávený na internete							
	spolu	nechodí na internet	menej ako 30 minút	30 minút – 1 hodina	1-2 hodiny	2-4 hodiny	4-6 hodín	viac ako 6 hodín
chlapci	51	0(0,44)	7(6,65)	6(7,98)	12(10,64)	11(11,97)	8(8,43)	7(4,88)
dievčatá	64	1(0,56)	8(8,35)	12(10,02)	12(13,36)	16(15,03)	11(10,57)	4(6,12)
	115	1	15	18	24	27	19	11

$\chi^2 = 3,84$

df. = 6

p = ns

Môžeme konštatovať, že H₁ sa nám nepotvrdila, to znamená, že sme nezistili štatisticky významnú súvislosť medzi dvomi premennými, rodom a časom stráveným na internete. Naproti tomu, Varholíková a kol. (2012) vo svojom výskume zameranom na zistenie rozdielu v používaní internetu medzi deťmi a adolescentmi zaznamenali množstvo zaujímavých faktov. Ich výskumnú vzorku tvorilo 1 035 žiakov vo veku od 11 do 18 rokov. Následne si výskumnú vzorku rozdelili na deti (11-13 rokov) a adolescentov (15-18 rokov). Vo výskume zisťovali, či existuje významný rozdiel pri používaní internetu deťmi a adolescentmi. Z výskumu vyplýva, že existujú významné rozdiely medzi časom stráveným na internete a vekovou skupinou. Respondenti využívajú internet 1,5 až 3 hodiny, čo predstavuje u adolescentov 49,6 % a u detí 43,2 %. Niektorí respondenti využívajú množstvo času na internete denne, 4 až 5 hodín, čo predstavuje u adolescentov 14 % a u detí 8,4 %. Tieto zistenia sa týkali množstva času stráveného na interne počas školských dní, v rámci voľných dní sa čas strávený na internete výrazne zvyšuje. V našom výskume sa nám súvislosť medzi rodom a časom stráveným na internete nepotvrdila, pretože sme skúmali súvislosti medzi približne rovnakou vekovou kategóriou dievčat a chlapcov (18-19 rokov), a teda rozdiely sú zaujímavé pri hľadaní súvislostí dvoch výraznejšie odlišných vekových kategórií.

Druhou hypotézou bolo: H₂: Predpokladáme, že čas strávený na internete má vplyv na školskú klasifikáciu študentov. H₂₀: Predpokladáme, že čas strávený na internete nemá vplyv na školskú klasifikáciu študentov.

Tabuľka 11

Školská klasifikácia	Čas strávený na internete							
	spolu	nechodí na internet	menej ako 30 minút	30 minút – 1 hodina	1-2 hodiny	2-4 hodiny	4-6 hodín	viac ako 6 hodín
1-1,5	9	1(0,08)	1(1,17)	3(1,41)	3(1,88)	1(2,11)	0(1,49)	0(0,86)
1,6-2,0	20	0(0,17)	3(2,61)	3(3,13)	5(4,17)	5(4,70)	3(3,30)	1(1,91)
2,1-2,5	30	0(0,26)	6(3,91)	4(4,70)	9(6,26)	4(7,04)	5(4,96)	2(2,87)
2,6-3,0	31	0(0,27)	2(4,04)	6(4,85)	4(6,47)	8(7,28)	6(5,12)	5(2,97)
3,1-3,5	18	0(0,16)	2(2,35)	2(2,82)	3(3,76)	7(4,23)	3(2,97)	1(1,72)
3,6-4,0	6	0(0,05)	1(0,78)	0(0,94)	0(1,25)	2(1,41)	2(0,99)	1(0,57)
4,1-5,0	1	0(0,01)	0(0,13)	0(0,16)	0(0,21)	0(0,23)	0(0,17)	1(0,10)
SPOLU	115	1	15	18	24	27	19	11

 $\chi^2 = 41,62$

df. = 36

p = ns

Na základe vypočítanej hodnoty χ^2 a určenia hladiny významnosti, môžeme konštatovať, že pracovnú hypotézu zamietame a prijímame nulovú hypotézu. Znamená to, že čas strávený na internete nemá vplyv na školskú klasifikáciu študentov a štatisticky významný rozdiel sme nepreukázali. Hladina signifikancie je $p > 0,05$ a prijímame H_0 : Predpokladáme, že čas strávený na internete nemá vplyv na školskú klasifikáciu študentov.

Tretou hypotézou bolo: H_3 : Predpokladáme, že dievčatá strávia na internete viac času čítaním ako chlapci. H_3 : Predpokladáme, že dievčatá nestrávia na internete viac času čítaním ako chlapci.

Tabuľka 12

Aktivita na internete	Chlapci (n=51)	Dievčatá (n=64)
mail	99	48(43,30)
čítanie	110	51(48,11)
blog	85	34(37,18)
skype	89	34(38,93)
sociálne siete	104	46(45,49)
SPOLU	487	213

 $\chi^2 = 4,77$

df. = 4

p = ns

Overenie hypotézy sme uskutočnili, avšak rozdiely nie sú štatisticky významné, a preto môžeme konštatovať, že hladina signifikancie je $p > 0,05$. Vypočítaná hodnota χ^2 pomocou kontingenčnej tabuľky je znova nižšia ako hraničná hodnota chí kvadrátu na hladine významnosti skúmanej signifikancie, a preto zamietame pracovnú hypotézu a prijímame nulovú hypotézu H_3 : Predpokladáme, že dievčatá nestrávia na internete viac času čítaním ako chlapci.

Vzhľadom na zrealizovaný výskum si dovoľujeme uviesť niekoľko možností, ktoré by sme chceli odporučiť pre aplikácie do praxe. Uvedomujeme si, že ide o novodobú problematiku, ktorá je nesmierne zaujímavá a aktuálna, nemožno ju však podceňovať. Závislosť od sociálnych sietí, rovnako ako aj iné formy závislosti (workoholizmus, shopholizmus či gamblerstvo) sú veľmi nebezpečné a vyžadujú si dôkladnú prevenciu. V Bratislave v rámci projektu Z odpovedne.sk, vzniklo už v roku 2007 centrum prevencie internetovej závislosti pod názvom „neZávislosť“, na ktorom sa podieľalo množstvo odborníkov. Základným cieľom tohto centra sa stalo najmä predchádzanie závislostného správania.

Na základe skúmaného javu v Piaristickom gymnáziu sv. Jozefa Kalazanského a Obchodnej akadémii v Nitre si dovoľujeme zhodnotiť situáciu, ako nie príliš vyhovujúcu. Preto uvádzame pár odporúčaní na úrovni prevencie pre širokú verejnosť, ale aj pre konkrétne stredné školy:

- ▶ na základe primárnej prevencie organizovať osvetu v základných a stredných školách o problematike závislosti od sociálnych sietí, v ktorej by odborníci na túto problematiku komunikovali o rizikách, ktoré so sebou závislosť prináša;

-
- ▶ odporúčame školám osloviť centrum internetovej prevencie „neZávislosť“, kde by odborníci ukázali deťom a mladým ľuďom, čo sa skrýva za virtuálnym priestorom, zvýšili by informovanosť o bezpečnom používaní internetu a preniesli by nový a iný pohľad na problematiku závislosti, poskytl by výnimočné rady a v prípade ohrozenia aj odbornú pomoc;
 - ▶ ďalej odporúčame školám, aby sa na hodinách informatiky intenzívnejšie venovali rizikám internetu, ale aj jeho bezpečnému používaniu.

Literatúra

- ▣ BENKOVIČ, J. 2011. Novodobé nelátkové závislosti. In *Sociálna prevencia – prevencia nelátkových návykových chorôb*. roč. 4, č. 4, s. 25 – 30. ISSN 1336-9679
- ▣ CRAMER, S. 2018. *Status of Mind* [online]. 2018 [cit. 2018-03-09]. Dostupné na internete:<<https://www.rsph.org.uk/our-work/campaigns/status-of-mind.html>>.
- ▣ FICHER, I. – ŠKODA, J. 2014. *Sociální patologie*. 1. vyd. Praha : Grada. 232 s. ISBN 978-80-247-5046-0
- ▣ HERETIK, A. 2004. *Forenzná psychológia*. Bratislava : SNP – Mladé letá. 373 s. ISBN 80-10-00341-7
- ▣ HRONCOVÁ, J. a kol. 2004. *Sociálna patológia a jej prevencia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela. 219 s. ISBN 80-8055-995-3
- ▣ MARKS, I. 1990. *Behavioral (non-chemical) Addictions*. [online]. 2009, [cit. 2018-02-02]. Dostupné na: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1360-0443.1990.tb01618.x/epdf>>.
- ▣ NEŠPOR, K. et. al. 2011. *Jak překonat hazard : prevence, krátká intervence a léčba*. 1. vyd. Praha : Portál. 160 s. ISBN 978-80-262-0009-3
- ▣ PRUNNER, P. 2008. *Psychologie gamblersství aneb Sázka na štěstí*. Plzeň : Aleš Čeněk. 273 s. ISBN 978-80-7380-074-1
- ▣ SEJČOVÁ, Ľ. 2011. *Mladí v sieti závislosti*. Bratislava : Print. 224 s. ISBN 978-80-969908-4-9
- ▣ SPITZER, M. 2012. *Digitale Demenz : wie wir uns und unsere Kinder um den Verstand bringen*. [online]. 2012 [cit.2018-02-09]. Dostupné na: <https://www.droemerknaur.de/livebook/LP_978-3-426-27603-7/downloads/livebook.pdf>.
- ▣ VARHOLÍKOVÁ, J. a kol. 2012. *Používanie Facebooku deťmi a adolescentmi*. [online]. 2012 [cit. 2018-02-07]. Dostupné na:<http://www.vudpap.sk/sub/vudpap.sk/images/vystupyZkontraktov/2013/Spravy_z_rieseni_a_uloh/pouzivanie_facebooku_detmi_a_adolescentami.pdf>.

Rizikové faktory extrémizmu a radikalizmu a formy prevencie v rámci VÚC

Peter JENDRYŠČÍK

Pedagogická fakulta TU, Katedra pedagogiky, Trnava

Anotácia: článok sa zameriava na extrémizmus a faktory, ktoré vplývajú na rezistenciu proti nemu. Charakterizovali sme faktory, ktoré majú vplyv na možnú prevenciu výskytu a rozširovania extrémizmu. Ďalej sme analyzovali aktivity zamerané na prevenciu pred extrémizmom realizované v rámci VÚC.

Kľúčové slová: extrémizmus, radikalizmus, prevencia, vzdelanie, charakterové črty.

Úvod

Nárast prejavov extrémizmu a akceptácie extrémistických myšlienok u obyvateľstva sa v posledných rokoch v Európe zvyšuje (Mesežnikov et al. 2016). Extrémizmus je skrytá hrozba pre demokratické zriadenie štátu, ktoré môže narušiť až jeho stabilitu a funkčnosť (Lichner et al. 2018). Na tento nárast majú vplyv politické a sociálne faktory, v súčasnosti ovplyvnené aj pandemickou situáciou. Strata ekonomických istôt a pocit ohrozenia zdravia zvyrazňujú v populácii často najmä tie negatívne emócie. Extrémizmom sú najviac ohrození príslušníci etnických menšín, jedinci s inou farbou pleti alebo vierovyznaním. Na prvý pohľad najviac ovplyvniteľnou skupinou s následnou akceptáciou extrémistických myšlienok sú mladí ľudia a ekonomicky marginalizovaní jednotlivci alebo skupiny. V záplave informácií je veľmi ťažké rozoznať a overiť si pravdivosť konkrétnej informácie, zložitejšie je to u adolescentov, ktorí ešte nemajú dostatočne rozvinuté kritické myslenie a schopnosť posúdiť nebezpečenstvo konkrétneho tvrdenia. Preto je nevyhnutné, aby okrem rodiny a školy, ktoré majú na starosť výchovu mládeže, toto úsilie podporovali aj ďalšie súčasti našej spoločnosti. Je veľa možností, ako toto úsilie podporiť, napríklad výchovou k tolerancii cez cirkvi, podporou trávenia voľného času a aktivít, na ktorých sa budú podieľať jednotlivci z viacerých etnických komunít, až po realizovanie aktivít, ktoré umožnia pochopiť pocity, ktoré prežívajú ľudia ohrození extrémizmom. Napriek finančným a personálnym obmedzeniam sa všetky tieto formy prevencie realizujú. Sú však tieto formy prevencie dostatočné? V čom sa odlišujú v administratívnom členení Slovenskej republiky? Budeme analyzovať aktivity zamerané na prevenciu extrémizmu v rámci VÚC.

Kriminalita, extrémizmus a radikalizmus

V texte definujeme pojmy, ktoré sú nevyhnutné pre ďalšiu analýzu. Kriminalita alebo trestná činnosť je chápaná ako súhrn trestných činov, ktoré boli spáchané na vymedzenom území, v konkrétnom časovom období, trestne zodpovednými páchatelmi týchto trestných činov. Súhrn obsahuje okrem kvantitatívnej, aj kvalitatívnu časť. Kvalitatívna časť v sebe zahŕňa masovosť, sociálnosť, trestnoprávny charakter ako súhrn trestných činov (Šimovček et al. 2011).

Extrémizmus chápeme ako myslenie a konanie, ktoré presahuje mieru spoločenských pravidiel a noriem (Chmelík, 2001). Extrémizmus útočí na základné ľudské práva a slobody, potláča práva menších v rasovej, rodovej, náboženskej oblasti. Častým fenoménom je používanie násilia nielen proti týmto skupinám, ale aj proti jednotlivcom, ktorí nesúhlasia s ich ideológiou (Charvát, 2007). Pojmy extrémizmus a radikalizmus sa často chápu ako synonymá. Radikalizácia je proces, v ktorom jednotlivci alebo skupiny pod vplyvom radikálnej politickej alebo náboženskej ideológie si osvoja systém, ktorý nie je v súlade s hodnotami demokratických krajín (Charvát, 2007). Jedinci presadzujúci radikalizmus zotrávajú na okraji spoločnosti, hoci ich činnosť nie je v rozpore s platnými zákonmi. Extrémizmus využíva aj formy, ktoré sú s platnými zákonmi nezlučiteľné a vedú k ich porušovaniu (Vegrichtová, 2013). Radikalizmus môžeme chápať ako istý medzistupeň medzi demokratickým zriadením a extrémizmom vo forme totality.

Identita, intelekt a charakterové črty vo vzťahu k extrémizmu

Riziko, že konkrétny jedinec podľahne a akceptuje extrémistické myšlienky je ovplyvnené jeho intelektovými vlastnosťami. Všeobecne sú náchylní na akceptovanie extrémistických a radikálnych myšlienok ľudia s nižším intelektom, u ktorých nie je dostatočne rozvinuté kritické myslenie. Nebezpečenstvo ovplyvňovania extrémizmom je však aj u jedincov s vyšším až nadpriemerným intelektom, ktorí zároveň majú narcistické sklony. Myšlienka, že jedinci s vyšším intelektom sú dôležitejší ako jedinci s nižším intelektom vytvára priestor pre delenie spoločnosti a nechotu akceptovať názory druhých. Zároveň nadpriemerne inteligentní jedinci môžu mať ambície a extrémizmus a radikalizmus považujú za spôsob na ich presadenie a naplnenie svojich vlastných cieľov (Feddes *et al.* 2015; Stephens *et al.* 2019). Zároveň jedinci s narcistickými sklonmi majú menšiu schopnosť vcítiť sa do pozície druhých ľudí.

Náchylnejší na akceptáciu a propagáciu extrémizmu a radikalizmu sú jedinci, u ktorých nie je dostatočne rozvinutá forma a spôsob kritického myslenia, znížená schopnosť vcítiť sa do pozície iného človeka a menšie alebo žiadne povedomie o ľudských právach (Stephens *et al.* 2019; Joyce, 2013). Schopnosť kriticky myslieť však neznamená, že dotýčaný jedinec bude schopný odmietat len myšlienky extrémizmu a radikalizmu, ale bude vedieť adekvátne posúdiť a kriticky zhodnotiť aj názory, ktoré navonok takéto myšlienky nepropagujú (Kolesárová, 2016). Kritické myslenie zároveň vytvára priestor pre diskusiu a obhajovanie faktov. Schopnosť kriticky uvažovať a posilňovať vlastnú sebaúctu a dôveru sú potencionálne vhodným spôsobom prevencie pred extrémizmom (Aly *et al.* 2014; Stephens *et al.* 2019).

Identita a pocit spolupatričnosti do určitej spoločnosti sú neodmysliteľnou súčasťou každého človeka. Častým vysvetlením, prečo sa mladí ľudia začnú zaujímať o extrémizmus, je posilnenie vlastnej identity a snaha patriť do určitej skupiny. Extrémistické skupiny sa navyše vyznačujú istou mierou organizácie, ktorá môže vyvolávať v mladých ľuďoch snahu v tejto hierarchii postúpiť. Toto konanie môže byť spojené s páchaním kriminálnych činov. Jedným z dôvodov rizikovosti identity pre rozvoj extrémizmu je, že v adolescentnom veku sa ešte len formujú niektoré charakterové a hodnotové črty, prípadne nie sú ešte úplne nemenné. Tieto charakterové črty nie sú ešte utvrdené ani životnými skúsenosťami, a preto veľmi ľahko môžu títo jednotlivci akceptovať extrémistické myšlienky a hodnoty. Extrémistické skupiny veľmi často vytvárajú u adolescentov pocit dôvery a možnosť rozvoja svojho vlastného ja. Akceptáciou extrémistických názorov nadobúdajú pocit, že sú súčasťou spoločnosti, ktorá im rozumie a sú medzi ľuďmi, ktorí vyznávajú podobné hodnoty. Ľudí, ktorí nesúhlasia s ich názormi a hodnotami považujú za skupiny, ktoré im nerozumejú (Lith *et al.* 2017; Stephens *et al.* 2019).

Obdobie adolescencie je teda mimoriadne rizikové obdobie pre rozvoj a akceptáciu extrémizmu, nevynímajúc ani jeho násilnú formu. Rizikové skupiny tvoria jedinci, ktorí majú skúsenosť s násilím páchanom na nich v detstve, nízke sebavedomie, problémové správanie v školskom prostredí, vysoké nároky okolia spojené so strachom zo zlyhania (Štefančík, 2013).

Škola a extrémizmus

Škola plní úlohu výchovno-vzdelávacej inštitúcie, ktorá má v spoločnosti nezastupiteľnú úlohu nielen pri vzdelávaní, ale spolu s rodinou aj pri výchove jednotlivcov. Umožňuje jedincovi nadobudnúť a osvojiť si poznatky a hodnoty, ktoré vyznáva spoločnosť a ich dodržiavaním sa jedinec stane plne akceptovaným pre spoločnosť. Vnímanie a uvedomovanie si rizika extrémizmu a radikalizmu súvisí s nadobudnutým vzdelaním, čo robí zo školy ako vzdelávacej inštitúcie vhodným prostriedkom prevencie pred extrémizmom. Mimoriadne účinným faktorom, pred akceptáciou extrémistických myšlienok a foriem správania je kritické myslenie (Davies, 2009; Stephens *et al.* 2019). Škola je miesto, kde je možné nadviazať prvé sociálne vzťahy mimo rodiny, často aj s jedincami z iných sociálnych a kultúrnych prostredí. Mimoriadnu úlohu tu zohrávajú učitelia, ktorých úlohou

nie je iba vzdelávať žiakov vo vedomostnej rovine, ale zároveň u nich rozvíjať emocionálnu rovinu a schopnosť empatie (Vegrichtová, 2019). Je nevyhnutné vytvoriť zo školy príjemné a bezpečné prostredie pre každé dieťa. Takmer dve tretiny spoločnosti nepovažujú školu za prostredie, ktoré by podporovalo nárast extrémizmu. Naopak, 24 % z výskumnej vzorky predpokladá, že škola a jej prostredie podporujú potencionálny nárast extrémizmu (Jusko, 2019; Mlynek, 2012). Možným vysvetlením môže byť hierarchické usporiadanie školského prostredia, ktorému sa musí každé dieťa podvoliť, ak nechce byť sankcionované výchovno-pedagogickými prostriedkami. Takéto usporiadanie prostredia niektorí jedinci môžu chápať ako málo demokratické svojou hierarchiou (Jusko, 2019). Toto osvojenie prostredia je pre dieťa mimoriadne žiaduce, pretože sú to hodnoty bežné v demokratickej spoločnosti, ako aj v pracovnej oblasti. Dieťa by si malo osvojiť dodržiavanie určitých pravidiel, akceptáciu ostatných žiakov a učiteľov. Pokiaľ by si neosvojilo rešpektovanie pravidiel, tak by v jeho ďalšom živote mohlo prísť k páchaniu delikvencie alebo až trestnej činnosti, keďže aj normy a zákony spoločnosti sú určité pravidlá. Je však mimoriadne dôležité, aby zamestnanci pracujúci v školstve vytvárali harmonické a bezpečné prostredie s objektívnym a spravodlivým hodnotením každého dieťaťa, s prihliadnutím k jeho špecifickým potrebám. Bolo by vhodné zmeniť formy vzdelávania tak, aby sa zamedzilo týmto nežiaducim vplyvom a vnímaniu škôl. Vhodnou alternatívou je používanie asistentov učiteľov v procese vzdelávania žiakov. U žiakov, ktorí pochádzajú zo znevýhodneného prostredia, je potreba pedagogického asistenta ešte väčšia. Možnou formou vylúčenia z kolektívu žiakov môže byť dôvod, že niektoré deti minoritného obyvateľstva nemusia dostatočne ovládať slovenský jazyk. V takomto prípade by prítomnosť pedagogického asistenta, ktorý pochádza z rovnakého etnika ako konkrétny žiak, prípadne učiteľ, ktorý by ovládal tento jazyk, bola príležitosťou na začlenenie takéhoto žiaka do sociálneho prostredia školy (Čerešníková, 2008). Ďalšou možnosťou môže byť vzdelávanie žiakov v skupinách, ktorí sú kultúrne, etnicky a národnostne odlišní. Takýto spôsob vzdelávania umožňuje znižovať predsudky jednotlivých skupín obyvateľstva voči sebe a vytvárať priestor pre väčšie porozumenie (Aldoshina, 2019).

Prevenicia kriminality, extrémizmu a radikalizmu

Pod prevenciou kriminality rozumieme taký súbor opatrení, ktoré majú zabrániť vzniku trestnej činnosti. Tieto opatrenia vykonávajú štátne inštitúcie, verejná správa, samospráva alebo jednotlivci, aby predchádzali páchaniu kriminality. Do prevencie patrí aj represia, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou prevencie. Ak už bol spáchaný trestný čin alebo priestupok, je nevyhnutné za takéto konanie uložiť trest. Trest má odradiť potencionálneho páchatela od spáchania právneho deliktu. Preto udelený trest obsahuje v sebe aj prvky prevencie. Pre úspešnosť prevencie kriminality je nevyhnutné, aby sa zameriavala na konkrétny okruh osôb a miesta jej pôsobenia. Prevenciu z tohto hľadiska delíme na univerzálnu (primárnu), selektívnu (sekundárnu) a indikovanú (terciárnu) (Olšavská, 2014).

Univerzálna prevencia predstavuje vo všeobecnosti pôsobenie na osoby. Ide teda o pôsobenie na celú spoločnosť ako celok. Je to najmä výchovné pôsobenie na spoločnosť a jej jednotlivcov, aby sa u nich dosiahlo správanie, ktoré by nevedlo ku konaniu, ktoré by bolo v rozpore s platnými zákonmi. V univerzálny prevencii extrémizmu sa pracuje s osobami, pri ktorých sa nevyskytujú prejavy extrémizmu (Milo, 2005). Selektívna prevencia sa zameriava na rizikové skupiny osôb, u ktorých je predpoklad, že by sa mohli stať potenciálnymi obeťami alebo páchatelmi. Napríklad to môžu byť rôzne vekové skupiny, ktoré sú náchylnejšie na možnú manipuláciu a podľahnutie tlaku okolia, patria sem napríklad adolescenti alebo seniori. Táto prevencia môže byť zameraná aj z geografického hľadiska, teda na konkrétny región. Preventívne projekty zo školského prostredia sa realizujú najmä prostredníctvom štátnych inštitúcií, napríklad projekty *Správaj sa normálne, Nefajčiarska trieda*, atď. Iné môžu byť realizované prostredníctvom samospráv, z vlastnej iniciatívy občianskych združení alebo jednotlivcov. Indikovaná prevencia pred extrémizmom už pracuje s jednotlivcami, ktorí prišli do kontaktu s extrémistickými myšlienkami a formami jej propagandy. V prípade, že sa konkrétny jedinec dopustil kriminálneho správania alebo sa stal jeho obeťou. Práca s takýmto jedincem už teda patrí do indikovanej (terciárnej) prevencie. Zahrňuje na jednej strane pomoc obetiam trestného činu, zároveň ale aj trest pre páchatela a následnú pomoc po návrate z výkonu trestu. V prevencii extrémizmu sa jedná o ľudí, ktorí majú silno osvojené extrémistické formy myslenia a terminológiu (Milo, 2005).

Medzi najdôležitejšie prostredia, ktoré ovplyvňujú formovanie jedinca, patrí rodina a škola. Preto by mali tieto dve zložky sociálneho prostredia plniť nezastupiteľnú úlohu v prevencii pred sociálno-patologickými javmi až rôznymi formami kriminality (Vegrichtová, 2019). Podpora a sympatizovanie s extrémizmom a radikalizmom môže mať viacero podôb. Môže sa jednať o schvaľovanie extrémistických myšlienok, prechovávanie extrémistickej symboliky, účasť na zakázaných akciách až po páchanie trestnej činnosti. Extrémistické správanie často vedie k ešte väčšiemu vylúčeniu menších a minoritných skupín

obyvateľstva. Toto vylúčenie môže podporovať rozvoj delikvencie. Tá nemusí mať formu iba priestupkov a trestných činov, ale aj formu správania, ktoré sú pre spoločnosť neakceptovateľné a odsudzuje ich, napríklad prostitúcia alebo gamblerstvo. Táto delikvencia môže následne ešte podporiť rozvoj extrémizmu u ďalších skupín obyvateľstva, hoci sa jedná o dôsledok samotného extrémizmu.

Materiál a metodika

Na základe zákona č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám v znení neskorších predpisov sme adresovali žiadosti jednotlivým samosprávnym krajom v SR o projektoch, ktoré realizovali ako prevenciu proti extrémizmu od roku 1998 – 2019. V súčasnosti je Slovenská republika rozdelená do 8 administratívnych krajov. Získané materiály sme analyzovali a zosumarizovali jednotlivé aktivity, ktoré priamo súviseli s danou problematikou. Tieto materiály neboli jednotné ani v obsahu, ani vo forme. Každý región je špecifický. Túto špecifickosť ovplyvňujú ekonomické, kultúrne, sociálne a geografické faktory (Stratégia prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2016 – 2020). Tie zároveň ovplyvňujú aj kvantitu kriminality, ako aj jej druh. Vzhľadom na to, že niektoré kraje tieto údaje neevidovali, alebo informácie boli pre našu analýzu nedostatočné, spracovali sme metodicky Bratislavský samosprávny kraj, Trenčiansky samosprávny kraj a Žilinský samosprávny kraj od roku 2017 pre Bratislavský a Trenčiansky samosprávny kraj a od roku 2018 pre Žilinský samosprávny kraj.

Činnosti na prevenciu kriminality a extrémizmu realizované v Bratislavskom samosprávnom kraji (BSK)

V Bratislavskom samosprávnom kraji boli realizované prevencie za Odbor školstva, mládeže a športu a Odbor cestovného ruchu a kultúry. Odbor školstva, mládeže a športu v rámci preventívnych akcií proti kriminalite, ktorá zahŕňa aj extrémizmus, nere realizoval konkrétnu aktivitu. Dlhodobu však podporuje iniciatívy rôznych organizácií, ktoré majú týmto patologickým javom predchádzať. Takouto iniciatívou je spolupráca so Slovenským národným múzeom – Múzeom židovskej kultúry. Jednou z expozícií Múzea židovskej kultúry v Bratislave je Múzeum holokaustu v Seredi, ktoré vzniklo v priestoroch bývalého pracovného a koncentračného tábora v Seredi. Múzeum zabezpečuje odborné vzdelávanie žiakov stredných škôl v zriaďovateľskej pôsobnosti BSK, ktoré pozostáva zo sprevádzania s lektorom v dĺžke minimálne 60 minút a 1 vzdelávacieho programu v dĺžke približne 45 až 60 minút. Témy vzdelávacích programov sú (i) Prenasledovanie Židov počas obdobia slovenského štátu, (ii) Pracovné tábory a strediská pre Židov, (iii) Úteky z táborov smrti, (iv) Deti a holokaust a (v) Spravodliví medzi národmi a osudy Židov po druhej svetovej vojne. Od roku 2019 sa tejto aktivite zúčastnilo cca 850 žiakov stredných škôl v zriaďovateľskej pôsobnosti BSK.

BSK spolupracuje aj s občianskou nadáciou Living Memory. Toto združenie zabezpečuje občianske vzdelávanie žiakov stredných škôl v zriaďovateľskej pôsobnosti BSK a pozostáva z dvoch stretnutí. Každé stretnutie trvá dve vyučovacie hodiny. V škole sú dve prednášky, podľa výberu školy, s rovnakou skupinou študentov. Stretnutia obsahujú populárny výklad dôležitých historických udalostí s odbornou garanciou a aj atraktívnu a kritickú diskusiu, na ktorých sa študenti presvedčia o hodnotách demokracie a slobody. Od roku 2016 sa v školách realizovalo vyše 200 prednášok, na ktorých sa zúčastnilo cca 10 000 žiakov stredných škôl v zriaďovateľskej pôsobnosti BSK.

Odbor cestovného ruchu a kultúry v spolupráci s Asociáciou združení pre súčasnú kultúru realizoval podujatia **Bez kultúry nie sme** a inscenáciu Natálka (inscenácia sa realizovala v školách v zriaďovateľskom pôsobení BSK). V dotačnej schéme BRDS Bratislavský samosprávny kraj podporil mnohé projekty, zamerané na extrémizmus.

Tabuľka 1: Alokované finančné prostriedky v dotačnej schéme BRDS

	Rok	Alokované financie
BRDS – podpora kultúry	2017	900 000
	2018	888 906
	2019	562 936
	2020	300 000
	SPOLU	3 851 842

Zdroj: Bratislavský samosprávny kraj

Boli to napríklad projekty združenia Post Bellum, Nadácie Milana Šimečku, výstavu SNG Umenie verzus propaganda, či film Ostrým nožom. BSK aktívne spolupracuje s Neinvestičným fondom židovského kultúrneho dedičstva MENORAH formou tematických výstav, ktoré približujú problematiku a dôsledky extrémizmu. Výstavy boli prístupné aj pre mládež.

Činnosti na prevenciu kriminality a extrémizmu realizované v Žilinskom samosprávnom kraji (ŽSK)

V rámci organizačného členenia Žilinského samosprávneho kraja sa v zariadeniach sociálnych služieb, ktorý je zriaďovateľom ŽSK, uskutočnili aktivity na prevenciu proti extrémizmu. V CSS (Centrum sociálnych služieb) Lúč sa od roku 2001 každý rok v októbri organizujú besedy zamerané proti extrémizmu, predsudkom a nenávisti v rámci akcie DNI NÁDEJE. Táto akcia sa koná najmä v Krajskej knižnici Žilina, v Mestskom divadle a v školách. Prednášky sú organizované prostredníctvom polície, sociálnych pracovníkov a psychológov. CSS Tau uskutočnilo v rokoch 2018 až 2019 aktivity zamerané na prevenciu pred extrémizmom, uvádzame ich v tabuľke 2.

Tabuľka 2: Zoznam aktivít realizovaných CSS TAU proti extrémizmu, predsudkom a nenávisti 2018/2019

Aktivita	Počet/Rok
Prednáška na tému ochrana ľudských práv osôb so zdravotným hendikepom	3x/2018 1x/2019
Beseda s príslušníkmi PZ SR na tému Osveta, prevencia a podpora obetí trestných činov	1x/2018
Sebaobhajoba – aj ľudia s ŤZP sú rovnocennou súčasťou spoločnosti	2x/2018

Zdroj: Žilinský samosprávny kraj

Ďalšie aktivity zamerané na problematiku extrémizmu a predchádzanie jeho vzniku sa realizovali v CSS Horelica. Ich zoznam uvádzame v tabuľke 3.

Tabuľka 3: Zoznam aktivít proti extrémizmu realizovaných CSS Horelica

Názov a forma programu	Popis uvedených programov a aktivít
Žena v tiesni - prednáška a beseda	Pomenovanie pojmu násilie, násilie na ženách, násilie na senioroch, predchádzanie násiliu, kolobeh násillia, riešenie krízovej situácie
Bezpečná jeseň života - prednáška a beseda	Eliminácia kriminálnych činov páchaných na senioroch, sociálna prevencia
Viera v iných štátoch - prednáška a beseda	Prednáška zameraná na toleranciu, náboženskú slobodu, proti predsudkom a nenávisti

Zdroj: Žilinský samosprávny kraj

Centrum sociálnych služieb CSS Park organizovalo aktivitu Život v mieri, jej cieľom bolo formou arteterapie vyjadriť symboly mieru prostredníctvom umenia. Nasledovali vzdelávacie aktivity pre klientov v oblasti ľudských práv.

Odbor kultúry Úradu Žilinského samosprávneho kraja zabezpečuje uskutočňovanie prevencie kriminality v rámci svojich inštitúcií, konkrétne 22 kultúrnych organizácií. Turčianska knižnica má aktivitu *Tvoja správna voľba*. Obsahom projektu je prevencia trestnej činnosti, vrátane extrémizmu. Je realizovaný v spolupráci s Okresným riaditeľstvom PZ SR. Tento projekt je zameraný na žiakov základných a stredných škôl. V roku 2016 sa uskutočnila akcia *Diskusia o migrácii*, ktorá sa zamerala na postoje mladých ľudí k migrácii obyvateľstva.

Činnosti na prevenciu kriminality a extrémizmu realizované v Trenčianskom samosprávnom kraji (TSK)

TSK realizuje už niekoľko rokov rovnaké aktivity, ktoré majú zamedziť vzniku a rozvoju extrémizmu medzi mládežou. Aktivity sa pravidelne opakujú, ale pribúdajú aj nové, uskutočnili sa v roku 2017, pretože podľa poskytnutých informácií išlo o najnovšie spracované aktivity. V rámci úlohy *Zmiernenie dôsledkov nepriaznivého, často až patologického dopadu na psycho-sociálny vývin detí v problémových, neúplných a rozpadnutých rodinách realizovaním preventívno-výchovných aktivít psychológmi RPPS UPSVaR pre deti a mládež* sa realizovali besedy a koncerty zamerané na tému extrémizmu akými boli hudobné predstavenie XYZ, ktoré sa venovalo diskriminácii a vzájomnej netolerancii. Ďalej to bol koncert *My sme tu doma* venovaný extrémizmu a jeho dôsledkov v spoločnosti. Tiež výchovno-vzdelávací koncert *Budme ľudia*, ktorý realizovala Amos.

TSK ďalej realizuje úlohu *Uplatnenie práva detí a mládeže slobodne sa vyjadrovať o všetkých záležitostiach a účasti na rozhodovaní, ktoré sa ich dotýkajú pri fungovaní školy a práva venovať primeranú pozornosť ich názorom* prostredníctvom škôl v zriaďovateľskej pôsobnosti TSK, ktoré sa zúčastnili na Olympiáde ľudských práv a na Mladom digitálnom Európanovi. Obidve podujatia sa zameriavali na právne normy v Európskej únii a dodržiavanie ľudských práv a princípov slobody a demokracie.

Diskusia

Zo získaných dát vyplýva, že preventívne aktivity realizované na úrovni vyšších územných celkov patria do univerzálnej (primárnej) formy prevencie. Je vhodné predchádzať samotnému vzniku kriminality a extrémizmu. Netreba však zanedbať ani selektívnu a indikovanú prevenciu. Administratívne štruktúry by mali mať prehľad o rizikových jednotlivcoch alebo skupinách, prípadne o kriminálne trestaných jedincoch kvôli podpore alebo páchaniu extrémizmu. S týmito jedincami je nevyhnutné pracovať, aby sa zamedzilo prípadnej recidíve (Konceptcia boja proti radikalizácii a extrémizmu do roku 2024). To by zároveň viedlo k oslabeniu podpory extrémizmu a kriminálnych činov spojených s radikalizáciou a extrémizmom. Rovnako dôležitá je pomoc obetiam trestných činov, vrátane tých, ktoré mali extrémistický zámer. Táto forma podpory by aspoň čiastočne mohla zamedziť sociálnemu a spoločenskému vylúčeniu. Tu zohráva mimoriadne dôležitú úlohu vzdelávanie a utváranie kritického myslenia. Je však nevyhnutné, aby preventívne programy, ktoré sa realizujú v rámci prevencie kriminality alebo extrémizmu, spĺňali základné odporúčania efektívnych programov. Medzi takéto odporúčania patria vzdelávanie, rozvoj sociálnych kompetencií, systém sociálnej opory a možnosti kvalitného využívania voľného času (Olšavská, 2014). Práve trávenie voľného času je jedným z dôležitých faktorov prevencie pred rozvojom a akceptáciou extrémizmu (Jendryščík, 2021). Podľa zahraničných prác športové aktivity, ktoré spájajú príslušníkov minoritného a majoritného obyvateľstva, vedú k znižovaniu prejavov extrémizmu majoritnej časti populácie voči iným etnikám (Long et al. 2011; Rutter et al. 2007; Stack et al. 2009). Podobný systém prevencie nielen v rámci športových aktivít, ale aj vzdelávania by bolo možné uplatniť aj v Slovenskej republike. Rovnako pozitívne sa ukazujú aj štúdie zo zahraničia o začleňovaní žiakov z rôznych etník do skupinového vyučovania (Aldoshina, 2019). Do budúcnosti by bolo žiaduce vytvorenie nových inštitúcií a organizácií alebo ďalšia podpora už existujúcich aj na lokálnej úrovni, ktoré by sa venovali najmä sekundárnej (selektívnej) a terciárnej (indikovanej) prevencii pred extrémizmom a pomáhali obetiam týchto trestných činov (Stratégia prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2016 – 2020).

S prevenciou úzko súvisia ekonomické možnosti daného regiónu. Mládež je zárobkovo málo aktívna, a preto sú odkázaní na ekonomickú pomoc od rodičov. V prípade, že rodičia nie sú schopní pokryť ich finančné nároky na základné potreby, mladí ľudia sa potom v túžbe dosiahnuť hmotnú vec môžu uchýliť k páchaniu kriminality. To následne môže postupne viesť k osvojeniu si radikálnych a extrémistických myšlienok a konaniu podľa nich. Ekonomická situácia regiónu neovplyvňuje len jednotlivcov, ale aj mestá a obce, ktoré častokrát majú problém so svojím základným financovaním a na športové a kultúrne podujatia nemajú dostatočné finančné prostriedky.

Záujmom spoločnosti je znižovanie kriminality na čo najnižšiu úroveň. Kriminalita mládeže je špecifická, keďže sa jedná o páchatel'ov, u ktorých prílišná represia neprinesie očakávaný výsledok. Je preto nevyhnutné venovať sa najmä príčinám vzniku kriminality a prevencii, ako jej zabrániť. Spoločnosť by mala vynakladať dostatočné množstvo finančných prostriedkov, aby táto prevencia bola efektívna. V minulosti už boli realizované projekty, ktoré mali za úlohu znížiť kriminalitu medzi mládežou. Išlo napríklad o projekt *Správaj sa normálne*. Do tohto projektu bol aktívne zapojený aj Policajný zbor SR, mal preventívnu a informačnú funkciu. Špeciálne vyškolení príslušníci preberali s deťmi vybrané témy. Projekt mal zároveň zvýšiť dôveru medzi políciou, školou a rodinou. Ak chceme účinne bojovať s kriminalitou a extrémizmom, je nevyhnutné, aby príslušníci polície boli chápaní ako ochrancovia poriadku v spoločnosti a nielen ako jej represívna zložka.

Záver

Rast prejavov a sympatizovania s extrémizmom je vážny problém, ktorý ovplyvňuje celú spoločnosť. Tento nárast nie je ojedinelý len pre Slovenskú republiku, ale trendy rastu extrémizmu sú vo väčšine krajín Európy s demokratickým politickým systémom. Úloha prevencie je nezastupiteľná. Na Slovensku je venovaná značná pozornosť prevencii extrémizmu na rôznych úrovniach administratívneho systému. K tomu prispelo aj členstvo v Európskej únii, ktorá vyvíja úsilie na jednotlivé členské štáty, aby začali venovať kriminalite, vrátane extrémizmu dostatočnú pozornosť. Ku kriminalite mládeže, vrátane tej s extrémistickým pozadím, je však potrebné pristupovať mimoriadne citlivo a dôsledne, pretože mladí ľudia sú iba pri vstupe do samostatného života a prípadné páchanie trestnej činnosti by im výrazne obmedzilo budúci spôsob života a formy uplatnenia na pracovnom trhu. Zároveň sa u nich zvyšuje riziko recidívy. Podpora extrémizmu, radikalizmu a rozvoj kriminality u mládeže nie je oddeleným javom v našej spoločnosti, ale má súvis so vzdelanosťou, výchovou, morálnou, ekonomickou a kultúrnou vyspelosťou. Je preto nevyhnutné zlepšovať podmienky a dostupnosť vzdelávania a výchovy, ktoré budú viesť k rešpektovaniu právnych, aj spoločenských noriem. Zároveň zlepšovať ekonomickú situáciu spoločnosti, najmä však najviac zraniteľných jedincov. Úloha rodiny a vzdelávacieho systému je však nezastupiteľná, a preto by sa im mala venovať čo najväčšia pozornosť a možná podpora.

Literatúra

- ▣ ALDOSHINA, M. I. (2019). MULTICULTURALISM AND ETHNO-CULTURE IN VOCATIONAL EDUCATION. In: *What is new in the field of education?* Warsaw: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej. (2019). pp. 19-31. ISBN 978-83-66010-31-4
- ▣ ALY, ANNE, TAYLOR, ELISABETH AND KARNOVSKY, SAUL. (2014). "Moral Disengagement and Building Resilience to Violent Extremism: An Education Intervention." *Studies in Conflict & Terrorism* 37, no. 4 (2014): 369 – 385, at 378. doi:10.1080/1057610X.2014.879379
- ▣ ČEREŠNÍKOVÁ, M. (2008). Materinský jazyk rómskeho dieťaťa a jeho sociálna kompetencia. In *Rómska rodina a škola v sociokultúrnom priestore*. Nitra: UKF s. 53 – 69. ISBN 978-80-8094-235-9
- ▣ FEDDES, ALLARD, FEDDES, R., MANN, LIESBETH AND DOOSJE, BERTJAN (2015). "Increasing Self-Esteem and Empathy to Prevent Violent Radicalization: A Longitudinal Quantitative Evaluation of a Resilience Training Focused on Adolescents with a Dual Identity." *Journal of Applied Social Psychology* (2015): 6. doi:10.1111/jasp.12307
- ▣ JENDRYŠČÍK, P. (2021). Voľný čas ako preventívny faktor pred vznikom radikalizmu a extrémizmu u žiakov stredných škôl. In *Mládež a spoločnosť*. Bratislava: MŠVVaŠ. (2021). ročník XXVII, 2/2021. s. 57 – 71. ISSN 1335-1109
- ▣ JOYCE, M. (2013). "Resilience, Violent Extremism and Religious Education." *British Journal of Religious Education* 35, no. 2 (2013): 188 – 200. doi:10.1080/01416200.2012.740444.
- ▣ JUSKO, P. (2019). "Preventive bases of radicalisation and violent extremism in youth work in school environment." In: *What is new in the field of education?* Warsaw: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej. 2019. pp. 19 – 31. ISBN 978-83-66010-31-4
- ▣ CHARVÁT, J. (2007). *Současný politický extremismus a radikalismus*. Portál s. r. o. Praha: 2007. 183 s. ISBN 978-80-7367-098-6
- ▣ CHMELÍK, J. (2001). *Extrémizmus a jeho právni a sociologické aspekty*. Praha: Linde a. s., 2001 172 s. ISBN 807201-265-7

☒ *Koncepcia boja proti radikalizácii a extrémizmu do roku 2024.*

☒ LIHT, SAVAGE (2017). "Preventing Violent Extremism through Value Complexity"; Aly, Taylor, and Karnovsky "Moral Disengagement and Building Resilience to Violent Extremism"; B. Heidi Ellis and Saida Abdi, "Building Community Resilience to Violent Extremism through Genuine Partnerships." *American Psychologist* 72, no. 3 (2017): 289–300. doi:10.1037/STUDIES IN CONFLICT & TERRORISM 13 amp0000065; Ghosh et al., "Can Education Counter Violent Religious Extremism?"; Stijn Sieckelinck, Femke Kaulingfreks, and Micha de Winter, "Neither Villains Nor Victims: Towards an Educational Perspective on Radicalisation," *British Journal of Educational Studies* 63, no. 3 (2015): 329 – 343. doi:10.1080/00071005.2015.1076566; Davydov, "The Causes of Youth Extremism and Ways to Prevent It in the Educational Environment."

☒ LICHNER, V. a kol. (2018). *Extrémizmus a radikalizácia v sociálnych kontextoch*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018. s. 139. ISBN 978-80-8152-659-6

☒ LONG, J., HYLTON, K., LEWIS, H., RATNA, A. and SPRACKLEN, K. (2011). Space for inclusion? The Construction of Sport and Leisure Spaces as Places for Migrant Communities. In: *Community and Inclusion in Leisure Research and Sport Development*. Leisure Studies Association, 33 – 53. ISBN 978-19-05369-25-6

☒ MESEŽNIKOV, G., GYÁRFAŠOVÁ, O. (2016). *Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku. Stav, trendy a podpora*. Inštitút pre verejné otázky – Nadácia Hansa Seidela. Bratislava. 2016. 51 s. ISBN 978-80-89345-58-8

☒ MILO, D. (2005). *Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike*. Bratislava: Ľudia proti rasizmu, 2005. 119 s. ISBN 80-89149-03-0

☒ OLŠAVSKÁ, M. (2014). *Niektoré základné informácie k prevencii sociálno-patologických javov 1. časť*. Bratislava: MPC, 2014. 52 s. ISBN 978-80-8052-684-9

☒ RUTTER, J., COOLEY, L., REYNOLDS, S. & SHELDON, R. (2007). *From refugee to citizen: 'Standing on my own two feet'*. A research report on integration, 'Britishness' and citizenship. London: Refugee Support.

☒ STACK, J. A. C. & IWASAKI, Y. (2009). The role of leisure pursuits in adaptation processes among Afghan refugees who have immigrated to Winnipeg, Canada. *Leisure Studies*, (2009). 28(3), 239 – 259.

☒ STEPHENS, WILLIAM, SIECKELINCK, STIJN & BOUTELLIER, HANS (2019): *Preventing Violent Extremism: A Review of the Literature*, *Studies in Conflict & Terrorism* (2019). doi:10.1080/1057610X.2018.1543144

☒ *Stratégia prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2016 – 2020.*

☒ ŠIMOVIČEK, I. et al. (2011). *Kriminalistika*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s. r. o, 2011. 408 s. ISBN 978-80-7380-343-8

☒ ŠTEFANČÍK, R. et al. (2013). *Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku*. Brno: Tribun EU, 2013. 231 s. ISBN 978-80-263-0516-3

☒ VEGRICHTOVÁ, B. (2019). *Hrozba radikalizace*. 1. vyd. Praha: Grada, 2019. 198 s. ISBN 978-80-271-1068-1